

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОДЗЕРЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

О. О. Плахотнік

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

**з дисципліни «Економіка підприємства»
для студентів напряму підготовки
6.070106 «Автомобільний транспорт»**

Затверджено
редакційно-видавничою секцією
науково-методичної ради ДДТУ
12.11.2015 р., протокол № 8

Дніпродзержинськ
2015

Розповсюдження і тиражування без офіційного дозволу
Дніпродзержинського державного технічного університету заборонено

Конспект лекцій з дисципліни «Економіка підприємства» для студентів
напряму підготовки 6.070106 «Автомобільний транспорт»/ Укл.: Плахотнік
О.О., Дніпродзержинськ, ДДТУ, 2015. – 56 с.

Укладач: д. е. н., проф. Плахотнік О.О.

Відповідальний за випуск: д. е. н., проф. Плахотнік О.О.

Рецензент: к.е.н., доц. Караван Н. А.

Затверджено на засіданні кафедри
економіки та організації виробництва
протокол № 13 від 13.10.2015 р.

Коротка анотація видання. У конспекті лекцій розкрито основний зміст
тем дисципліни «Економіка підприємства» відповідно до робочої
програми. Для самоперевірки знань, після кожної теми, студентам
запропоновано контрольні запитання. Для більш глибокого вивчення тем
наведено перелік літератури.

ЗМІСТ

Стор.

ТЕМА 1. ОСНОВНІ ЗАСОБИ ПІДПРИЄМСТВ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ.....	5
1.1. Економічна сутність, структура і класифікація основних засобів підприємств автомобільного транспорту.....	5
1.2. Вартісна оцінка основних засобів.....	7
1.3. Знос та амортизація.....	8
1.4. Відтворення основних засобів та його види.....	12
1.5. Показники технічного стану та динаміки основних засобів.....	13
1.6. Ефективність використання основних засобів: показники оцінки та шляхи підвищення.....	14
<i>Контрольні запитання та завдання до теми 1.....</i>	<i>15</i>
 ТЕМА 2. ОБОРОТНІ ЗАСОБИ ПІДПРИЄМСТВ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ.....	 16
2.1. Склад, структура і класифікація оборотних засобів підприємств автомобільного транспорту.....	16
2.2. Поняття та матеріальний склад оборотних фондів підприємств автомобільного транспорту.....	17
2.3. Нормування оборотних засобів.....	17
2.4. Показники ефективності використання оборотних засобів...	22
2.5. Значення та шляхи прискорення оборотності оборотних засобів підприємств автомобільного транспорту.....	24
<i>Контрольні запитання та завдання до теми 2.....</i>	<i>24</i>
 ТЕМА 3. ПЕРСОНАЛ ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ.....	 25
3.1. Персонал підприємств автомобільного транспорту, його класифікація.....	25
3.2. Показники наявності та руху персоналу.....	26
3.3. Поняття «продуктивність праці», показники та методи її вимірювання.....	27
3.4. Резерви і фактори підвищення продуктивності праці.....	28
<i>Контрольні запитання та завдання до теми 3.....</i>	<i>29</i>
 ТЕМА 4. ВИТРАТИ ВИРОБНИЦТВА ТА СОБІВАРТІСТЬ НАДАННЯ ПОСЛУГ ПІДПРИЄМСТВ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ.....	 30
4.1. Поняття та загальна характеристика витрат підприємств автомобільного транспорту.....	30
4.2. Класифікація операційних витрат з метою визначення фінансового результату діяльності підприємств.....	30

4.3.	Класифікація витрат з метою планування, аналізу й обґрунтування управлінських рішень.....	32
4.4.	Критичний обсяг надання послуг: графічний та аналітичний методи його визначення.....	32
4.5.	Групування витрат за економічними елементами та поняття «кошторис витрат на здійснення процесу надання послуг»...	34
4.6.	Поняття та структура собівартості надання послуг.....	35
4.7.	Планування собівартості надання послуг підприємств автомобільного транспорту.....	36
4.8.	Калькулювання собівартості надання послуг: поняття, об'єкти, номенклатура та методика обчислення окремих статей калькуляції.....	37
4.9.	Значення і шляхи зниження собівартості надання послуг на підприємствах автомобільного транспорту.....	38
	Контрольні запитання та завдання до теми 4.....	39

ТЕМА 5. ЕКОНОМІЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

		40
5.1.	Формування доходу підприємств автомобільного транспорту.....	40
5.2.	Прибуток підприємства, його формування та розподілення в умовах ринкових відносин.....	41
5.3.	Рентабельність надання послуг і виробництва.....	44
5.4.	Сутнісна характеристика та показники вимірювання ефективності виробництва.....	45
	Контрольні запитання та завдання до теми 5.....	48

ТЕМА 6. ІНВЕСТИЦІЇ ТА ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

		48
6.1.	Інвестиції, їх види і характеристика.....	48
6.2.	Поняття інвестиційної діяльності. Суб'єкти та об'єкти інвестиційної діяльності підприємства.....	50
6.3.	Процес планування капіталовкладень на підприємстві.....	51
6.4.	Оцінка економічної ефективності інвестицій та інвестиційних проектів.....	52
6.5.	Основні чинники підвищення ефективності використання інвестицій.....	54
	Контрольні запитання та завдання до теми 6.....	54
	ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	55

ТЕМА 1. ОСНОВНІ ЗАСОБИ ПІДПРИЄМСТВ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

1.1. Економічна сутність, структура і класифікація основних засобів підприємств автомобільного транспорту

Основним завданням функціонування підприємств автомобільного транспорту є надання послуг, виконання роботи в результаті поєднання і взаємодії в процесі виробництва трьох його основних елементів: засобів праці, предметів праці та робочої сили. Засоби праці та предмети праці утворюють засоби виробництва, які, в свою чергу, поділяються на основні та оборотні.

Із Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» *«Основні засоби* – це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання в процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально - культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких становить більше одного року (або операційного циклу, якщо він триваліший за рік)».

Згідно з пп. 14.1.138 ст. 14 Податкового Кодексу *«основні засоби* – матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 2500 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 2500 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зношенням та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік)».

Таким чином, *основні засоби* - це засоби праці, які беруть участь у процесі виробництва тривалий період (понад один рік), зберігаючи при цьому натуральну форму і властивості, а також переносять свою вартість на вартість виконаної роботи частинами в міру зношення шляхом амортизаційних відрахувань.

Основні засоби класифікуються за різними ознаками, а саме:

- за функціональним призначенням – *виробничі та невиробничі*;
- за використанням - *діючі, недіючі та запасні*;
- залежно від участі у процесі виробництва – *поділяються на активну та пасивну частини*. Відношення окремих видів основних засобів, виражене у відсотках, до їх загальної вартості на підприємстві визначає *видову (технологічну) структуру використання засобів праці*.

- за ознакою належності - *власні та орендовані*;
- за натурально – матеріальним складом. *Матеріальний склад основних засобів* розглянемо через типове їх групування. *Відповідно до*

податкового обліку, згідно з пп. 145.1. ст. 145 ПКУ, з метою нарахування амортизації основні засоби класифікують на шістнадцять груп (табл. 1).

Таблиця 1 – Класифікація основних засобів та інших необоротних активів за групами

Групи	Склад	Мінімально – допустимі строки корисного використання, років
1	земельні ділянки	-
2	капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом	15
3	будівлі	20
	споруди	15
	передавальні пристрої	10
4	машини та обладнання,	5
	з них: ЕОМ, інші машини для автоматичної обробки інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми (крім програм, витрати на придбання яких визнаються роялті, та/або програм, які визнаються НА), інші інформаційні системи, комутатори, маршрутизатори, модулі, модеми, джерела безперебійного живлення і засоби їх підключення до телекомунікаційних мереж, телефони (у тому числі стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує 2500 грн.	2
5	транспортні засоби	5
6	інструменти, прилади, інвентар (меблі)	4
7	тварини	6
8	багаторічні насадження	10
9	інші основні засоби	12
10	бібліотечні фонди	-
11	малоцінні необоротні матеріальні активи (МНМА)	-
12	тимчасові (нетитульні) споруди	5
13	природні ресурси	-
14	інвентарна тара	6
15	предмети прокату	5
16	довгострокові біологічні активи	7

1.2. Вартісна оцінка основних засобів

Оцінка основних засобів підприємства - це грошове вираження їх вартості. З огляду на тривале функціонування та поступове спрацювання засобів праці, постійну зміну умов їх відтворення існує декілька видів оцінки основних засобів, а саме: за первісною, відновною, справедливою, залишковою та ліквідаційною вартістю.

Первісна вартість основних засобів - це їх фактична вартість на момент введення в дію або купівлі:

$$S_{\text{перв}} = S_{\text{придб}} + S_{\text{дост}} + S_{\text{монт}} + S_{\text{інш}},$$

де $S_{\text{перв}}$ - первісна вартість основних засобів, грн.;

$S_{\text{придб}}$ - вартість придбання основних засобів, грн.;

$S_{\text{дост}}$ - транспортні витрати на доставку основних засобів, грн.;

$S_{\text{монт}}$ - витрати на монтаж основних засобів, грн.;

$S_{\text{інш}}$ - інші витрати, пов'язані з веденням в дію основних засобів,

грн.

Відновна вартість основних засобів – це вартість їх відтворення у сучасних умовах виробництва:

$$S_{\text{відн}} = S_{\text{перв}} \cdot i,$$

де $S_{\text{відн}}$ - відновна вартість основних засобів, грн.;

i – індекс зростання (зменшення) ціни.

Залишкова вартість основних засобів характеризує реальну їх вартість, яка ще не перенесена на вартість виконаної роботи та визначається за формулою:

$$S_{\text{зал}} = S_{\text{перв}} - S_{\text{зн}},$$

де $S_{\text{зал}}$ - залишкова вартість основних засобів, грн.;

$S_{\text{зн}}$ – вартість зносу основних засобів (величина амортизаційних відрахувань за весь період експлуатації основних засобів), грн.

Справедлива вартість основних засобів – це ринкова вартість об'єкта основних засобів, визначена шляхом експертної оцінки, яку зазвичай здійснюють професійні оцінювачі.

Ліквідаційна вартість – вартість основних засобів після завершення терміну їх експлуатації:

$$S_{\text{лікв}} = S_{\text{брухт}} + (-) S_{\text{дем}},$$

де $S_{\text{лікв}}$ - ліквідаційна вартість основних засобів, грн.;

$S_{\text{брухт}}$ – вартість основних засобів, оцінених за ціною металобрухту, грн.;

$S_{\text{дем}}$ – вартість демонтажу основних засобів: «+», якщо вона включена в вартість металобрухту й «-», якщо не включена, грн.

Щодо списання і ліквідації автомобіля внаслідок його непридатності для подальшої експлуатації – придатні для використання деталі передають на склад і прибуткують як запасні частини, непридатні – як металобрухт (вторсировина).

Для аналітичних розрахунків та оформлення аналітичної звітності використовується показник *середньорічної вартості основних засобів*, який обчислюється за формулою :

$$S_{\text{сер}} = S_{\text{п.р.}} + \frac{\sum_{i=1}^n S_{\text{вв}i} \cdot M_{\text{вв}i}}{12} - \frac{\sum_{i=1}^n S_{\text{виб}i} \cdot M_{\text{виб}i}}{12},$$

де $S_{\text{сер}}$ – середньорічна вартість основних засобів, грн.;

$S_{\text{п.р.}}$ – вартість основних засобів на початок року, грн.;

$S_{\text{вв}i}$ - вартість основних засобів, що вводяться протягом року у i – й період, грн.;

$S_{\text{виб}i}$ - вартість основних засобів виведених з експлуатації протягом року у i – й період, грн.;

$M_{\text{вв}i}$ – кількість місяців до кінця року (у i – й період року), протягом яких функціонують основні засоби;

$M_{\text{виб}i}$ - кількість місяців до кінця року (у i – й період року) з моменту виведення з експлуатації основних засобів.

1.3. Знос та амортизація

Зношення основних засобів – це втрата їх вартості. Розрізняють два види зносу: фізичний й моральний.

Фізичний знос – це втрата основними засобами технічних властивостей та характеристик в результаті експлуатації, атмосферних впливів, умов збереження. Фізичний знос будь - якого засобу праці умовно поділяється на дві частини, одну, з яких періодично усувають шляхом проведення ремонтів, а другу в такий спосіб усунути неможливо. З огляду на це розрізняють *фізичний знос усувний (тимчасовий) і неусувний*.

Ступінь фізичного зносу окремої одиниці основних засобів характеризується *коефіцієнтом фізичного зношення*, який можна визначити двома розрахунковими методами:

- за терміном експлуатації:

$$K_{\text{фіз}} = \frac{T_{\text{ф}}}{T_{\text{н}}} \cdot 100,$$

де $K_{\text{фіз}}$ - коефіцієнт фізичного зношення, %;

$T_{\text{ф}}, T_{\text{н}}$ – час роботи об'єкта основних засобів відповідно фактичний і нормативний, год.;

• за даними обстеження технічного стану відносної величини економічного зносу:

$$K_{\text{фіз}} = \frac{A}{S_{\text{перв}}},$$

де A – величина амортизаційних відрахувань від початку експлуатації об'єкта основних засобів, грн.

Основні засоби зношуються не тільки фізично, а й стають відсталими за своєю технічною характеристикою, а також економічною ефективністю, тобто підлягають моральному зносу. **Моральний знос** - це знецінення вартості основних засобів до настання повного фізичного спрацювання під впливом науково - технічного прогресу. Такий знос характеризується втратою засобами праці споживної вартості внаслідок удосконалення застосовуваних та створення нових засобів виробництва, впровадження принципово нової технології.

Мірилом морального зношення I роду є *коефіцієнт морального зношення I роду*, який розраховується за формулою:

$$K_{\text{м.знош.І}} = \frac{S_{\text{перв}} - S_{\text{відн}}}{S_{\text{перв}}},$$

де $K_{\text{м.знош.І}}$ - коефіцієнт морального зношення I роду.

Моральне зношення II роду – це часткова втрата основними фондами своєї вартості в результаті появи нових, більш досконалих і продуктивних засобів праці. Величина цього зношення буде різною у різних споживачів даного виду основних засобів і тому немає можливості врахувати величину морального зношення II роду. Цей вид зношення можна частково усунути шляхом модернізації основних засобів.

Загальний коефіцієнт зношення основних засобів визначається за формулою:

$$K_{\text{знош.заг.}} = 1 - (1 - K_{\text{фіз}}) \cdot (1 - K_{\text{м.знош.І}}),$$

де $K_{\text{знош.заг.}}$ - загальний коефіцієнт зношення основних засобів.

Відшкодування зносу основних засобів здійснюється шляхом амортизації. **Амортизація** – це процес перенесення вартості основних засобів на вартість послуг частинами з метою її повного відшкодування. Грошовим виразом розміру амортизації є **амортизаційні відрахування**.

Облік основних засобів необхідно вести за кожним об'єктом, а не за групами. Нараховувати амортизацію потрібно щомісяця та окремо щодо кожного об'єкта основних засобів. Закінчується нараховуватися амортизація лише тоді, коли залишкова вартість об'єкта основного засобу дорівнює його ліквідаційній вартості (*умовно ліквідаційна вартість = 0*) (п. 145.1.4 ПКУ).

У практиці господарювання підприємства може бути застосований один з декількох методів нарахування амортизації: прямолінійний (або рівномірний), виробничий, зменшування залишкової вартості, зменшуваного подвійного залишку (прискореного зменшення залишкової вартості), кумулятивний.

Згідно з пп. 145.1.7 ПКУ на основні засоби груп 1 «Земельні ділянки» та 13 «Природні ресурси» амортизація не нараховується.

У загальному випадку норма амортизації обчислюється за формулою:

$$H_a = \frac{S_{\text{перв}} - S_{\text{лікв}}}{S_{\text{перв}} \cdot T_{\text{к вик}}} \cdot 100,$$

де H_a - норма амортизації, %;

$T_{\text{к вик}}$ - термін корисного використання об'єкта основних засобів, років.

Величина амортизації у загальному випадку розраховується за формулою:

$$A = \frac{S_{\text{перв}} \cdot H_a}{100}.$$

Розглянемо методи нарахування амортизації.

Метод прямолінійної амортизації

Метод передбачає, щорічно, протягом усього терміну функціонування основних засобів, амортизаційні відрахування розраховувати за однієї й тією ж нормою від їх первісної вартості. Тобто, при застосуванні прямолінійного методу вартість об'єкта, що амортизується, рівномірно списується (розподіляється) протягом терміну його корисного використання. Сума амортизації визначається за формулою:

$$A = \frac{S_{\text{перв}} \cdot H_a}{100}.$$

$$H_a = \frac{S_{\text{перв}} - S_{\text{лікв}}}{S_{\text{перв}} \cdot T_{\text{к вик}}} \cdot 100.$$

Виробничий метод нарахування амортизації

Виробничий метод базується на припущенні, що об'єкт основних засобів амортизується тільки під час його експлуатації. При цьому тимчасові строки його бездіяльності ніяк не впливають на процес нарахування амортизації, а річна сума амортизаційних відрахувань визначається за формулою:

$$A = Q_{\phi} \cdot H_{\text{ва}},$$

де Q_{ϕ} – фактичний річний обсяг надання послуг, нат. од;

$H_{\text{ва}}$ – виробнича ставка (норма) амортизації, грн./од.

Виробнича ставка (норма) амортизації визначає, яка частка вартості об'єкта основних засобів, що амортизується, припадає на одиницю надання послуг, виходячи з очікуваного обсягу їх здійснення за весь термін його корисного використання. Виробнича ставка (норма) амортизації обчислюється за формулою:

$$H_{\text{ва}} = \frac{S_{\text{перв}} - S_{\text{лікв}}}{Q_{\text{оч}}},$$

де $H_{\text{ва}}$ - виробнича ставка (норма) амортизації, грн./од.;

$Q_{\text{оч}}$ – загальний розрахунковий (очікуваний) обсяг надання послуг за весь термін використання об'єкта основних засобів, нат. од.

Амортизація об'єктів груп 9, 12, 14 та 15 нараховується за прямолінійним та виробничим методами.

Подальші методи нарахування амортизації належать до прискорених, які дають змогу швидшими темпами відшкодувати знос основних засобів.

Кумулятивний метод

Цей метод характеризується більш високими нормами амортизації в першій половині амортизаційного періоду та поступовим їх зниженням у другій половині. Річна сума амортизації кумулятивним методом розраховується за формулою:

$$A = K_{\text{кi}} \cdot (S_{\text{перв}} - S_{\text{лікв}}),$$

де $K_{\text{кi}}$ - кумулятивний коефіцієнт у i -ому році експлуатації обладнання, що розраховується відношенням кількості років, які залишаються до кінця терміну використання об'єкту основних засобів на суму числа років його корисного використання.

Метод зменшення залишкової вартості

Використання методу зменшення залишкової вартості при нарахуванні амортизації передбачає наявність ліквідаційної вартості

об'єкта основних засобів. У відповідності до П(З)БО 7 базою для нарахування амортизації при використанні даного методу є залишкова вартість на початок звітної року або первісна вартість на дату початку нарахування амортизації. Річна сума амортизаційних відрахувань за цього методу розраховується за формулою:

$$A = \frac{S_{\text{зал}} \cdot H_a}{100}.$$

Річна норма амортизації розраховується за формулою:

$$H_a = \left(1 - \sqrt[T_{\text{к вик}}]{\frac{S_{\text{лікв}}}{S_{\text{перв}}}}\right) \cdot 100.$$

Метод подвійного зменшуваного залишку (метод прискореного зменшення залишкової вартості)

При нарахуванні амортизації за допомогою методу подвійного зменшуваного залишку ліквідаційна вартість основних засобів не враховується. Сума річних амортизаційних відрахувань визначається за формулою:

$$A = \frac{2 \cdot H_a \cdot S_{\text{зал}}}{100}.$$

Норма амортизації основних засобів розраховується за формулою:

$$H_a = \frac{100}{T_{\text{к вик}}}.$$

Метод прискореного зменшення залишкової вартості застосовується лише при нарахуванні амортизації до об'єктів основних засобів, що входять до груп 4 «Машини та обладнання» та 5 «Транспортні засоби».

1.4. Відтворення основних засобів та його види

Відтворення основних засобів здійснюється шляхом будівництва нових підприємств, будинків і споруд, а також розширення, реконструкції і технічного переозброєння діючих підприємств. Розрізняють просте й розширене відтворення.

Просте відтворення основних засобів забезпечується амортизаційними відрахуваннями або заміною зношеної техніки новою, однак, з аналогічними характеристиками (здійснюється шляхом проведення відповідних ремонтів та заміни застарілих об'єктів).

Розширене відтворення – забезпечується шляхом технічного переозброєння, реконструкції і розширення діючого підприємства, нового будівництва. Під час здійснення розширеного відтворення споживча вартість та кількість основних засобів підприємства зростає.

1.5. Показники технічного стану та динаміки основних засобів

Показниками технічного стану основних засобів є коефіцієнт зносу та придатності. **Коефіцієнт зносу** – це показник, що характеризує ступінь зносу та відшкодування витрат на формування основних засобів і розраховується за формулою:

$$K_{\text{зн}} = \frac{S_{\text{зн}}}{S_{\text{перв}}}$$

Коефіцієнт придатності – це показник, що характеризує можливість подальшого використання основних засобів та розраховується за формулою:

$$K_{\text{пр}} = \frac{S_{\text{перв}} - S_{\text{зн}}}{S_{\text{перв}}},$$

$$K_{\text{зн}} + K_{\text{пр}} = 1$$

Для характеристики динаміки (руху) основних засобів на підприємстві використовуються показники: коефіцієнт оновлення, вибуття та приросту.

Коефіцієнт оновлення – це показник, що характеризує ступінь введення в дію основних засобів та визначається за формулою:

$$K_{\text{онов}} = \frac{S_{\text{вв}}}{S_{\text{к.р.}}},$$

де $S_{\text{к.р.}}$ – вартість основних засобів на кінець року, грн., що визначається за формулою:

$$S_{\text{к.р.}} = S_{\text{п.р.}} + S_{\text{вв.}} + S_{\text{виб.}}$$

Коефіцієнт вибуття – це показник, що характеризує питому вагу вибуття основних засобів у їх загальному обсязі, ступінь втрати основних засобів та розраховується за формулою:

$$K_{\text{виб}} = \frac{S_{\text{виб}}}{S_{\text{п.р.}}}$$

Коефіцієнт приросту – це показник, що характеризує рівень приросту основних засобів за визначений період часу та визначається за формулою:

$$K_{\text{прир}} = \frac{S_{\text{вв}} - S_{\text{виб}}}{S_{\text{к.р.}}}.$$

1.6. Ефективність використання основних засобів: показники оцінки та шляхи підвищення

Поліпшення використання основних засобів є одним із важливих напрямів підвищення ефективності виробництва. Для оцінки ефективності використання основних засобів застосовують систему показників, які поділяють на дві групи: загальні й часткові.

Загальні: фондovіддача, фондoємність, фондooзброєність, рентабельність основних засобів.

Фондовіддача основних засобів показує, який обсяг надання послуг припадає на 1 грн. їх вартості та розраховується за формулою:

$$\Phi_v = \frac{Q}{S_{\text{сер}}},$$

де Q – обсяг надання послуг, грн.

Фондомісткість основних засобів показує яка їх вартість припадає на 1 грн. обсягу надання послуг та визначається за формулою:

$$\Phi_m = \frac{S_{\text{сер}}}{Q}$$

Фондоозброєність праці – це показник, що характеризує рівень її технічної оснащеності. Розраховується за формулою:

$$\Phi_{\text{озбр}} = \frac{S_{\text{сер}}}{\text{Ч}_{\text{п}}},$$

де $\text{Ч}_{\text{п}}$ – середньооблікова чисельність працівників, чол.

Рентабельність основних засобів (за чистим прибутком) визначається за формулою:

$$P = \frac{\text{ЧП}}{S_{\text{сер}}},$$

де ЧП – чистий прибуток від реалізації послуг, грн.

Часткові: коефіцієнт екстенсивного, інтенсивного завантаження обладнання, інтегральний коефіцієнт використання обладнання.

Коефіцієнт екстенсивного завантаження обладнання визначається за формулою:

$$K_{\text{екс}} = \frac{T_{\text{ф}}}{T_{\text{еф}}},$$

де $T_{\text{ф}}$ – фактично відпрацьований час, год.;

$T_{\text{еф}}$ – ефективний фонд часу роботи обладнання, год.

Коефіцієнт інтенсивного завантаження розраховується за формулою:

$$K_{\text{інт}} = \frac{Q_{\text{факт}}}{Q_{\text{макс}}},$$

де $Q_{\text{факт}}$ – фактичний обсяг надання послуг, грн.;

$Q_{\text{макс}}$ – максимально - можливий обсяг надання послуг, грн.

Інтегральний коефіцієнт завантаження обладнання визначається за формулою:

$$K_{\text{інтегр}} = K_{\text{екс}} \cdot K_{\text{інт}}$$

Поліпшення використання основних засобів є задачею першорядної важливості для всіх працівників підприємств автомобільного транспорту і може бути досягнуте в результаті підвищення продуктивності автомобільного парку в годину (доба, місяць, рік), збільшення міжремонтних пробігів рухомого складу, а також збільшення терміну служби інших основних засобів (будинків, споруд і обладнання).

Щодо підвищення ефективності використання основних засобів взагалі, одним з головних факторів є їх оновлення та технічне вдосконалення; збільшення тривалості роботи машин та обладнання та покращення організації й управління виробництвом.

Контрольні запитання та завдання до теми 1

1.1. Розкрийте зміст поняття «основні засоби» та їх роль у виробництві.

1.2. За якими ознаками класифікуються основні засоби підприємства?

1.3. Які існують види вартісної оцінки основних засобів?

1.4. Назвіть показники динаміки основних засобів та наведіть формули для їх розрахунку.

1.5. Наведіть методи амортизації основних засобів.

1.6. Назвіть показники ефективності використання основних засобів та наведіть формули для їх розрахунку.

ТЕМА 2. ОБОРОТНІ ЗАСОБИ ПІДПРИЄМСТВ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

2.1. Склад, структура і класифікація оборотних засобів підприємств автомобільного транспорту

Для здійснення виробничого процесу підприємство повинно мати не тільки основні, але й оборотні засоби. **Оборотні засоби** – сукупність грошових коштів підприємства, вкладених в оборотні фонди і фонди обігу.

Особливість транспортного виробництва, повною мірою властивому автомобільному транспорту, накладає відбиток на структуру його оборотних засобів. Унаслідок того, що автомобільний транспорт не дає готового продукту, від'ємного від процесу виробництва, на автотранспортних підприємствах немає:

- основних матеріалів, що складають матеріальну основу готового продукту;
- незавершеного виробництва по основній діяльності, що представляє собою визначений ступінь готовності продукції;
- готової продукції, як кінцевого результату виробничої діяльності підприємства.

Ця особливість автомобільного транспорту визначає відносно меншу частку оборотних засобів (приблизно 15%) у сумі всіх засобів автотранспортних підприємств у порівнянні з машинобудівними підприємствами, де вона складає 35 - 45%.

Оборотні засоби призначені забезпечувати динамічну складову економічної діяльності підприємства. У процесі кругообігу вони проходять три стадії перетворень:

- I. Заготовча стадія* — «гроші - оборотні засоби».
- II. Виробнича стадія* — «оборотні засоби – виконання роботи».
- III. Стадія реалізації* — «виконана робота – гроші».

Таким чином, кошти здійснюють один оборот, а далі все повторюється.

Класифікація оборотних засобів підприємства:

- за місцем та роллю в процесі виробництва: оборотні фонди та фонди обігу;
- за джерелами формування оборотних засобів: власні та залучені;
- за способами планування та нормування: нормовані та ненормовані.

Склад оборотних засобів – сукупність елементів, що їх утворюють (оборотні фонди та фонди обігу).

Структура оборотних засобів – співвідношення між окремими елементами оборотних засобів в їх загальному обсязі, у відсотках.

2.2. Поняття та матеріальний склад оборотних фондів підприємств автомобільного транспорту

Матеріальною основою капіталу у виробництві є оборотні фонди. **Оборотні фонди** – частина виробничих засобів підприємства, яка повністю споживається в кожному технологічному циклі надання послуг та повністю переносить свою вартість на вартість робіт, що виконуються.

Оборотні фонди підприємств автомобільного транспорту містять у собі виробничі запаси, незавершене виробництво та витрати майбутніх періодів.

► **Виробничі запаси** – предмети праці, які містяться на складі у вигляді запасів і призначені для переробки у виробничому процесі.

► **Незавершене виробництво** має місце лише в процесі виконання поточних ремонтів і не пов'язано з основною діяльністю. На підприємствах автомобільного транспорту воно враховується лише за ремонтними роботами, тривалість яких складає більше одного дня.

► **Витрати майбутніх періодів** – це витрати на виконання науково - дослідних, раціоналізаторських робіт, освоєння нової техніки, що здійснюються в поточному році, але на собівартість надання послуг, списуватимуться в наступних періодах.

Крім оборотних виробничих засобів, кожне підприємство має у своєму розпорядженні засоби, що функціонують у сфері обігу – фонди обігу. **Фонди обігу** - це частина засобів виробництва, яка не бере участі у виробничих циклах, але авансується підприємством для створення оборотних фондів. До фондів обігу належать:

- дебіторська заборгованість, що виникає внаслідок взаємних розрахунків між підприємствами за надані їм послуги;

- гроші у розрахунках, що включають як реальні гроші у вигляді готівки в касі підприємства, так і грошові засоби на розрахунковому рахунку в банківській установі;

- інші оборотні активи – грошові документи в національній валюті, грошові документи в іноземній валюті, податкові зобов'язання.

Оборотні фонди призначені для обслуговування сфери виробництва, а фонди обігу – для обслуговування сфери обігу.

2.3. Нормування оборотних засобів

Нормування оборотних засобів – це економічно - обґрунтований розрахунок мінімальної потреби підприємства у фінансових ресурсах для забезпечення його нормального функціонування.

До нормованих оборотних засобів належать всі оборотні фонди підприємств автомобільного транспорту, а саме виробничі запаси, незавершене виробництво та витрати майбутніх періодів.

До ненормованих оборотних засобів належать всі фонди обігу підприємств автомобільного транспорту, а саме грошові кошти на розрахункових рахунках, дебіторська заборгованість, готівка в касі тощо.

Методами нормування оборотних засобів є: метод прямого розрахунку, аналітичний, коефіцієнтний.

Метод прямого розрахунку - розрахунок нормативу щодо кожного елементу оборотних засобів в умовах досягнутого організаційно-технічного рівня виробництва.

Аналітичний метод – аналіз наявних товарно - матеріальних запасів та їх коригування і вилучення надлишків.

Коефіцієнтний метод – внесення поправок у норматив звітнього року на зміну обсягу виробництва і прискорення оборотності оборотних засобів.

На практиці найбільш доцільне застосування методу прямого розрахунку.

Загальний норматив оборотних засобів складається з певних нормативів:

$$H_{\text{заг}} = H_{\text{в.з.}} + H_{\text{н.в.}} + H_{\text{в.м.п.}},$$

де $H_{\text{заг}}$ - загальний норматив оборотних засобів, грн.;

$H_{\text{в.з.}}$, $H_{\text{н.в.}}$, $H_{\text{в.м.п.}}$ – відповідно нормативи оборотних засобів щодо виробничих запасів, незавершеного виробництва, витрат майбутніх періодів, грн.

Норматив оборотних засобів щодо виробничих запасів розраховується за формулою:

$$H_{\text{в.з.}} = \sum_{i=1}^n H_{\text{в.з.}_i},$$

де $H_{\text{в.з.}_i}$ - норматив оборотних засобів щодо i – того виду виробничих запасів, грн., що розраховується за формулою:

$$H_{\text{в.з.}_i} = \frac{B_{\text{в.з.}_i} \cdot N_i}{D_k},$$

де $B_{\text{в.з.}_i}$ – витрати по i - ому виду виробничих запасів, грн.;

N_i – норма запасу по i - ому виду виробничих запасів (дн., %, грн.);

D_k – кількість календарних днів розрахункового періоду (30, 90, 360 днів).

Норма запасу оборотних засобів – це мінімально необхідна

кількість днів, на яку треба визначити запас для нормального функціонування підприємства. **Норму запасу певного виду оборотних засобів** визначають за формулою:

$$N = N_{\text{пот}} + N_{\text{підг}} + N_{\text{тр}} + N_{\text{техн}} + N_{\text{стр}},$$

де N - норма запасу певного виду оборотних засобів, дн.;

$N_{\text{пот}}, N_{\text{підг}}, N_{\text{тр}}, N_{\text{техн}}, N_{\text{стр}}$ – відповідно величина поточного, підготовчого, транспортного й страхового запасу, дн.

Поточний запас – основний вид запасу, необхідний для безперебійної роботи підприємства між двома суміжними поставками. Визначається в натуральних одиницях за формулою:

$$N_{\text{пот}} = D \cdot T_{\text{пост}},$$

де $N_{\text{пот}}$ - величина поточного запасу певного виду оборотних засобів, грн.;

$T_{\text{пост}}$ - період постачання певного виду оборотних засобів, дн.;

D – денна потреба в певному виді оборотних засобів, грн.

Денну потребу в певному виді оборотних засобів визначають за формулою:

$$D = \frac{M_{\text{заг}}}{360},$$

де $M_{\text{заг}}$ - загальнорічна потреба в певному виді оборотних засобів, грн..

Підготовчий запас – це час, необхідний для підготовки матеріальних ресурсів до виробничого процесу.

Транспортний запас – це час, необхідний для транспортування певного виду оборотних засобів до території підприємства з урахуванням часу на вантажно - розвантажувальні роботи.

Технологічний запас – створюється за випадків, коли даний вид матеріалу має потребу в попередній обробці.

Страховий запас – складається на випадок зриву поставок, він дорівнює половині поточного запасу.

Розрахунок норми запасу щодо автомобільного палива, автомобільних шин, оборотних агрегатів та малоцінних та швидкозношуваних предметів має певні особливості.

Норматив оборотних засобів щодо автомобільного палива поточного запасу містить:

- автомобільне паливо в баках автомобілів;
- автомобільне паливо в сховищах або у вигляді сплачених талонів.

Розмір нормативу на автомобільне паливо в баках автомобілів визначається окремо за марками автомобілів, виходячи з планової середньооблікової їх кількості та паливної ємності (повна заправка).

Норматив оборотних засобів щодо автомобільного палива:

- **в сховищах** розраховується за формулою:

$$N_{\text{авт.пал.схов.}} = \frac{V_{\text{авт.пал.}} \cdot N_{\text{авт.пал.схов.}}}{D_k},$$

де $N_{\text{авт.пал.схов.}}$ - норматив оборотних засобів щодо автомобільного палива в сховищах, грн.;

$V_{\text{авт.пал.}}$ - витрати автомобільного палива, грн.;

$N_{\text{авт.пал.схов.}}$ - норма запасу палива в сховищах, дн., що

розраховується за формулою:

$$N_{\text{авт.пал.схов.}} = 0,5 \cdot \frac{D_{\text{маа}} + D_{\text{мін}}}{2},$$

де $D_{\text{маа}}$, $D_{\text{мін}}$ – відповідно максимальний та мінімальний запаси палива в сховищі, дн.;

- **в баках** розраховується за формулою:

$$N_{\text{авт.пал.бак.}} = \frac{V_{\text{авт.пал.}} \cdot N_{\text{авт.пал.бак.}}}{D_k},$$

де $N_{\text{авт.пал.бак.}}$ - норматив оборотних засобів щодо автомобільного палива в баках, грн.;

$N_{\text{авт.пал.бак.}}$ - норма запасу палива в баках, дн., що розраховується

за формулою:

$$N_{\text{авт.пал.бак.}} = \frac{V \cdot 100}{N_{\text{п}} \cdot l_{\text{сд}}},$$

де V – ємність баку автомобіля, л;

$N_{\text{п}}$ – норма витрат палива на 100 км пробігу, л;

$l_{\text{сд}}$ – середньодобовий пробіг автомобіля, км.

Норматив оборотних засобів щодо автомобільних шин розраховується за формулою:

$$N_{\text{авт.ш.}} = \frac{V_{\text{авт.ш.}} \cdot N_{\text{авт.ш.}}}{D_k},$$

де $N_{\text{авт.ш.}}$ - норматив оборотних засобів щодо автомобільних шин, грн.;

$V_{\text{авт.ш.}}$ - витрати на автомобільні шини, грн.;

$N_{\text{авт.ш.}}$ - норма запасу автомобільних шин, дн.

Норматив оборотних засобів за статтею «Фонд оборотних агрегатів» визначається в розмірі 3 – 5 % від вартості комплексу агрегатів, які потрібні на весь парк рухомого складу, а саме:

$$H_{\text{ФОА}} = (0,03 \div 0,05) \cdot V_{\text{компл.агр.}}$$

де $H_{\text{ФОА}}$ - норматив оборотних засобів за статтею «Фонд оборотних агрегатів», грн.;

$V_{\text{компл.агр.}}$ - вартість комплексу агрегатів, які потрібні на весь парк рухомого складу, грн..

Нормативи оборотних засобів щодо малоцінних та швидкозношуваних предметів (МШП) повинні забезпечувати не тільки створення запасів цих предметів на складі, але й наявність їх в експлуатації. **Норматив оборотних засобів щодо МШП у запасі** розраховується за формулою:

$$H_{\text{МШП}_{\text{зап}}} = \frac{V_{\text{МШП}} \cdot N_{\text{МШП}}}{D_{\text{к}}},$$

де $H_{\text{МШП}_{\text{зап}}}$ - норматив оборотних засобів щодо МШП у запасі, грн.;

$V_{\text{МШП}}$ - витрати на малоцінні та швидкозношувані предмети, грн.;

$N_{\text{МШП}}$ - норма запасу малоцінних та швидкозношуваних предметів, дн.

При видачі МШП в експлуатацію 50 % їх вартості одразу списується на витрати виробництва, тому потреба в оборотних засобах для створення експлуатаційного запасу буде дорівнювати 50% їх вартості:

$$H_{\text{МШП}_{\text{експл}}} = 0,5 \cdot V_{\text{МШП}},$$

де $H_{\text{МШП}_{\text{експл}}}$ - норматив оборотних засобів щодо малоцінних та швидкозношуваних предметів, що знаходяться в експлуатації, грн.

Норматив оборотних засобів щодо незавершеного виробництва виділяється на покриття витрат по перехідним незавершеним ремонтам автомобілів та окремих автомобільних агрегатів, тривалість ремонту яких перевищує одну добу (капітальний ремонт автомобілів, капітальний ремонт автомобільних двигунів, друге технічне обслуговування (ТО - 2) автобусів тощо). **Норматив оборотних засобів за статтею «Незавершене виробництво»** розраховується за формулою:

$$H_{\text{н.в.}} = \frac{V_{\text{рем}} \cdot T_{\text{рем}} \cdot K_{\text{н.в.}}}{D_{\text{к}}},$$

де $V_{\text{рем}}$ - витрати на ремонти автомобілів та агрегатів, тривалість ремонту яких перевищує одну добу, грн.;

$T_{\text{рем}}$ - тривалість виробничого циклу (ремонту), дн.

$K_{\text{нв}}$ - коефіцієнт наростання витрат, що характеризує ступінь готовності робіт та розраховується за формулою:

$$K_{\text{нв}} = \frac{V_o + 0,5 \cdot V_{\text{п}}}{V_o + V_{\text{п}}},$$

де V_o - одноразові витрати спочатку циклу здійснення процесу надання послуг), грн.;

$V_{\text{п}}$ - поточні витрати на здійснення процесу надання послуг, грн.

Норматив оборотних засобів за статтею «Витрати майбутніх періодів» розраховується за формулою:

$$H_{\text{в.м.п.}} = Z_{\text{поч}} + V_{\text{пл}} - V_{\text{соб}},$$

де $H_{\text{в.м.п.}}$ - норматив оборотних засобів за статтею «Витрати майбутніх періодів», грн.;

$Z_{\text{поч}}$ - залишки коштів на початок періоду, грн.;

$V_{\text{пл}}$ - сума витрат, яку необхідно буде здійснити в плановому періоді, грн.;

$V_{\text{соб}}$ - сума для майбутнього погашення витрат за рахунок собівартості продукції, грн..

2.4. Показники ефективності використання оборотних засобів

Ефективне використання оборотних засобів — це таке їх функціонування під час якого забезпечується стійкий стан фінансових ресурсів та досягаються найвищі результати діяльності при найменших витратах підприємства. Показниками оборотності оборотних засобів є: коефіцієнт оборотності, коефіцієнт завантаження, тривалість одного обороту.

Коефіцієнт оборотності показує скільки оборотів можуть зробити оборотні засоби за певний розрахунковий період часу. Визначається за формулою:

$$K_{\text{об}} = \frac{Q_{\text{рп}}}{S_{\text{сер.об.}}},$$

де $K_{\text{об}}$ - коефіцієнт оборотності оборотних засобів, об.;

Q_{rp} – річний обсяг надання послуг, грн.;

$S_{сер.об.}$ – середньорічний залишок оборотних засобів, грн.

Середньорічний залишок оборотних засобів визначається за формулою:

$$S_{сер.об.} = \frac{S_{сер1} + S_{сер2} + \dots + S_{сер12}}{12},$$

де $S_{сер1}, S_{сер2}, \dots, S_{сер12}$ – середньомісячні залишки оборотних засобів, грн., що розраховуються за формулою:

$$S_{сер} = \frac{S_{поч} + S_{кін}}{2},$$

де $S_{поч}, S_{кін}$ – залишки оборотних засобів відповідно на початок і кінець місяця, грн.

Коефіцієнт завантаження показує скільки оборотних засобів підприємства приходить на 1 грн. виконаної роботи та визначається за формулою:

$$K_3 = \frac{S_{сер.об.}}{Q_{rp}},$$

де K_3 - коефіцієнт завантаження, грн./грн..

Тривалість обороту оборотних засобів визначається за формулою:

$$T_{об} = \frac{360}{K_{об}},$$

де $T_{об}$ - тривалість обороту оборотних засобів, дн.

Абсолютне вивільнення оборотних засобів виникає тоді, коли фактична потреба в них менша від планової та визначається за формулою:

$$\Delta S_{абс.об} = \frac{Q_{rp_{пл}}}{K_{об_{пл}}} - \frac{Q_{rp_{зв}}}{K_{об_{зв}}},$$

де $Q_{rp_{пл}}, Q_{rp_{зв}}$ – річний обсяг надання послуг відповідно в плановому та звітному періодах, грн.;

$K_{об_{пл}}, K_{об_{зв}}$ – коефіцієнт оборотності оборотних засобів відповідно в плановому та звітному періодах, об.

Відносне вивільнення оборотних засобів визначається за формулою:

$$\pm \Delta S_{\text{відн. об.}} = \frac{Q_{\text{рп}}}{D_{\text{к}}^{\text{звіт}}} \cdot (T_{\text{пл}} - T_{\text{зв}})$$

де $D_{\text{к}}$ – кількість календарних днів у році;

$T_{\text{пл}}$, $T_{\text{зв}}$ – тривалість обороту оборотних засобів відповідно у плановому та звітному періодах, дн.

2.5. Значення та шляхи прискорення оборотності оборотних засобів підприємств автомобільного транспорту

Прискорити оборотність оборотних засобів — це скоротити час їхнього перебування на кожній стадії обороту, а саме у виробничих запасах, незавершеному виробництві, обігу. Прискорення оборотності оборотних засобів: зумовлює збільшення обсягу надання послуг на кожну грошову одиницю поточних витрат підприємства; дає можливість вивільнити частину коштів і за їх рахунок створити додаткові резерви для розширення виробництва; передбачає скорочення часу їхнього перебування на кожній стадії обороту, а саме у виробничих запасах, незавершеному виробництві, обігу.

Шляхами прискорення оборотності оборотних засобів є:

1. *На стадії створення виробничих запасів*: удосконалення матеріально - технічного забезпечення; нормування; ліквідація наднормативних запасів тощо.

2. *На стадії незавершеного виробництва* - скорочення тривалості виробничого циклу; впровадження прогресивної техніки й технології; удосконалення організації й впровадження передових методів в експлуатацію й ремонт рухомого складу та ін.

3. *На стадії обігу*: удосконалення логістики збуту й обслуговування; забезпечення якості і конкурентоспроможності надання послуг.

Контрольні запитання та завдання до теми 2

2.1. Розкрийте сутність поняття оборотних засобів підприємств автомобільного транспорту.

2.2. За якими ознаками класифікуються оборотні засоби підприємств автомобільного транспорту?

2.3. Визначте основні риси, що відрізняють основні засоби від оборотних фондів?

2.4. Які елементи входять до складу оборотних фондів?

2.5. У чому полягає мета нормування оборотних засобів? Які оборотні засоби відносяться до нормованих, а які до ненормованих?

2.6. Назвіть показники ефективності використання оборотних засобів та наведіть формули для їх розрахунку.

ТЕМА 3. ПЕРСОНАЛ ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ

3.1. Персонал підприємств автомобільного транспорту, його класифікація

Ефективне функціонування підприємств, забезпечення їх сталого і конкурентоспроможного розвитку залежать перш за все від колективу працівників, їх здатності грамотно вирішувати поставлені перед ними завдання. **Персонал підприємства** – це сукупність постійних працівників, які отримали необхідну професійну підготовку та мають практичний досвід і навички роботи та вкладають їх в проведення господарсько - фінансової діяльності підприємства.

За принципом участі у виробничій діяльності персонал поділяється на дві групи: *промислово - виробничий* та *непромисловий*.

Залежно від функцій, що виконуються, відповідно до довідника кваліфікаційних характеристик професій **промислово - виробничий персонал підприємств автомобільного транспорту поділяються на чотири групи**, а саме: керівники; спеціалісти; службовці; робітники.

Керівники — це працівники, які організовують виробництво і здійснюють управління діяльністю підприємства та його структурних підрозділів.

Спеціалісти — працівники, що виконують рядові функції управління, здійснюють технічне, організаційне, економічне керівництво виробничими процесами, а також організовують діяльність промислово-виробничого персоналу.

Службовці — працівники, що здійснюють підготовку й оформлення документів, здійснюють господарське обслуговування.

Робітники — це працівники, безпосередньо зайняті перевезеннями вантажів, технічним обслуговуванням та ремонтом рухомого складу, наглядом за роботою промислових агрегатів, налагодженням та обслуговуванням устаткування, забезпеченням нормальних умов для здійснення процесу надання послуг.

У залежності від характеру участі у виробничому процесі робітники, у свою чергу поділяються на основних і допоміжних.

За специфікою і складністю робіт, що виконуються, персонал підприємства групується за професіями, спеціальностями і кваліфікацією.

Професія – це вид трудової діяльності, здійснення якої потребує відповідного комплексу спеціальних теоретичних знань і практичних навичок.

Спеціальність – це різновид трудової діяльності в межах професії; характеризує відносно вузький вид робіт.

Кваліфікація – ступінь і рівень підготовки працівника, що характеризує його здатність до виконання роботи певного рівня складності. Рівень кваліфікації керівників, спеціалістів і службовців

характеризується рівнем освіти та досвідом роботи.

Залежно від освіти і практичного досвіду спеціалістів поділяють на чотири групи: спеціалісти найвищої категорії; спеціалісти вищої категорії; молодші спеціалісти; спеціалісти - практики.

За рівнем кваліфікації робітників підприємств поділяють на чотири групи: висококваліфіковані, кваліфіковані, малокваліфіковані та некваліфіковані. Конкретний рівень кваліфікації робітників визначається за допомогою тарифно - кваліфікаційних довідників й характеризується розрядами.

Структура персоналу – це питома вага відповідної групи працівників у загальній чисельності персоналу підприємства.

3.2. Показники наявності та руху персоналу

З метою обліку наявності та руху персоналу вводиться поняття облікової, середньооблікової та явочної чисельності працюючих.

Облікова чисельність охоплює всіх постійних, тимчасових і сезонних працівників, прийнятих на роботу на термін понад один день, незалежно від того, знаходяться вони на роботі, у відпустці, відрядженні, звільненні від праці через хворобу або інші обставини.

Явочна чисельність свідчить про те, яка кількість працюючих фактично з'явилась на роботу.

Середньооблікова чисельність за певний період визначається як сума щоденної облікової чисельності, віднесена до кількості днів розрахункового періоду.

У практиці управління персоналом для обліку його наявності й руху використовуються певні показники, а саме: стабільність персоналу; рівень дисциплінованості; відповідність кваліфікації робітника складності робіт, що виконуються; співвідношення окремих категорій працівників.

Стабільність персоналу визначається як відношення загальної суми років роботи на конкретному підприємстві до середньооблікової чисельності персоналу.

Рівень дисциплінованості визначається як відношення кількості неявок на роботу (людино-днів) до загальної кількості відпрацьованих людино-днів.

Відповідність кваліфікації робітників складності робіт, що виконуються визначається як відношення середнього тарифного розряду групи робітників до середнього тарифного розряду робіт, що виконуються.

Співвідношення окремих категорій працівників визначається як відношення чисельності основних робітників до чисельності допоміжних; чисельності кваліфікованих робітників до загальної чисельності робітників; чисельності робітників до чисельності апарату управління.

Інтенсивність обороту працівників характеризується коефіцієнтами: прийому, вибуття та плинності. **Коефіцієнт прийому** визначається за формулою:

$$K_{\text{п}} = \frac{\text{Ч}_{\text{п}}}{\text{Ч}} \cdot 100,$$

де $K_{\text{п}}$ - коефіцієнт прийому, %;

$\text{Ч}_{\text{п}}$ – кількість працівників, прийнятих на роботу за даний період, чол.;

Ч – середньооблікова чисельність працівників за розрахунковий період, чол.

Коефіцієнт вибуття визначається за формулою:

$$K_{\text{в}} = \frac{\text{Ч}_{\text{зв}}}{\text{Ч}} \cdot 100,$$

де $K_{\text{в}}$ - коефіцієнт вибуття, %;

$\text{Ч}_{\text{зв}}$ – чисельність працівників, звільнених за розрахунковий період з будь-яких причин, чол.

Коефіцієнт плинності кадрів визначається за формулою:

$$K_{\text{пл}} = \frac{\text{Ч}_{\text{виб}}}{\text{Ч}} \cdot 100,$$

де $K_{\text{пл}}$ - коефіцієнт плинності кадрів, %;

$\text{Ч}_{\text{виб}}$ – чисельність працівників підприємства звільнених за власним бажанням, за порушення трудової дисципліни або з інших причин, не пов'язаних з виробництвом, чол.

3.3. Поняття «продуктивність праці», показники та методи її вимірювання

Ефективність використання персоналу підприємства характеризує поняття «продуктивність праці». **Продуктивність праці** – це показник, що характеризує її ефективність і показує здатність працівників виконувати певний обсяг роботи за одиницю часу.

Рівень продуктивності праці вимірюється показником **виробітку**, який показує обсяг роботи, що виконується за одиницю часу. Існує **три методи визначення виробітку**: натуральний, вартісний і трудовий.

Натуральний метод визначення виробітку передбачає ділення обсягу виконаної роботи в натуральних одиницях на кількість витраченого часу (нормо – год.).

Вартісний метод передбачає визначення виробітку шляхом ділення обсягу виконаної роботи в вартісному виразі на витрати часу, які можуть бути виражені в середньообліковій чисельності працівників або у

відпрацьованій ними кількості людино-днів (людино-год.).

Трудовий метод передбачає визначення виробітку шляхом ділення обсягу виконаної роботи, представленої в витратах робочого часу в нормо-годинах, на кількість працівників.

Виробіток розраховується за формулою:

$$B = \frac{\text{Результат праці}}{\text{Витрати праці}}.$$

Оберненим показником до виробітку є трудомісткість.

Трудомісткість надання послуг (виконання роботи) – кількість робочого часу, що витрачається на здійснення однієї послуги (виконання одиниці роботи) на підприємстві. Трудомісткість надання послуг розраховується за формулою:

$$T = \frac{\text{Витрати праці}}{\text{Результат праці}}.$$

Розрізняють трудомісткість:

- *нормативну* – це сума витрат робочого часу окремого робітника або бригади на виконання одиниці роботи або комплексу робіт;
- *планову*, яка визначається на основі показників нормативної трудомісткості;
- *фактичну*, що показує фактичні витрати робочого часу.

Планування продуктивності праці здійснюється методами прямого розрахунку та пофакторним. *Метод прямого розрахунку* передбачає визначення планового рівня продуктивності праці шляхом ділення запланованого обсягу надання послуг у вартісному виразі на планову чисельність промислово - виробничого персоналу:

$$\text{ПП}_{\text{пл}} = \frac{Q_{\text{пл}}}{\text{Ч}_{\text{пл}}},$$

де $\text{ПП}_{\text{пл}}$ - продуктивність праці, що планується, грн./чол.;

$Q_{\text{пл}}$ - обсяг надання послуг, що планується, грн.;

$\text{Ч}_{\text{пл}}$ - планова чисельність промислово - виробничого персоналу, чол.

Пофакторний метод передбачає розрахунок впливу окремих факторів на рівень продуктивності праці та її приріст.

3.4. Резерви і фактори підвищення продуктивності праці

Резерви підвищення продуктивності праці – це невикористані можливості економії витрат праці, які з'являються внаслідок дії тих або інших факторів (удосконалення техніки, технології, організації виробництва та праці тощо). Вони класифікуються за рядом ознак:

- за місцем (сферою) виникнення і використання - загальнодержавні; регіональні; за видами економічної діяльності; внутрішньовиробничі.

- за часом використання та за напрямками дії - поточні та перспективні;

- за напрямками дії резерви поділяють на такі групи: зниження трудомісткості надання послуг; поліпшення використання робочого часу; раціональне розміщення і ефективне використання персоналу.

Використання наявних резервів збільшення продуктивності праці залежить від певних факторів. **Фактори підвищення продуктивності праці** – це умови, створення яких забезпечує використання наявних на підприємстві резервів. В практиці планування вся сукупність факторів збільшення продуктивності праці поділяється на групи: підвищення технічного рівня виробництва; удосконалення управління, організації виробництва і праці; збільшення обсягу надання послуг і структурні зміни у виробництві; економічні; соціальні.

Наслідками підвищення продуктивності праці є зростання рівня використання виробничої потужності; підвищення ефективності використання виробничих ресурсів; збільшення обсягів надання послуг; зниження собівартості надання послуг; підвищення рентабельності.

Контрольні запитання та завдання до теми 3

3.1. За якими ознаками класифікується персонал підприємства?

3.2. Які показники використовуються для оцінки плинності кадрів на підприємстві? Наведіть формули для їх розрахунку.

3.3. Назвіть показники вимірювання продуктивності праці та наведіть формули для їх розрахунку.

3.4. Наведіть резерви підвищення продуктивності праці.

ТЕМА 4. ВИТРАТИ ВИРОБНИЦТВА ТА СОБІВАРТІСТЬ НАДАННЯ ПОСЛУГ ПІДПРИЄМСТВ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

4.1. Поняття та загальна характеристика витрат підприємств автомобільного транспорту

Підприємство під час своєї діяльності здійснює певні витрати, пов'язані з простим і розширеним відтворенням основних засобів, виробництвом і реалізацією продукції, наданням послуг, соціальним розвитком колективу тощо. **Витрати** – обсяг спожитих виробничих факторів (матеріальних, фінансових, трудових ресурсів), необхідних для здійснення підприємством господарської діяльності, направленої на отримання прибутку та максимізацію добробуту власників у грошовому вираженні.

Об'єктом витрат є роботи, послуги або вид діяльності підприємства, які потребують визначення пов'язаних з їх здійсненням коштів.

За функціональним призначенням розрізняють витрати, пов'язані з операційною, інвестиційною, фінансовою діяльністю підприємства та витрати щодо надзвичайних подій.

Витрати, що зумовлюються основним видом діяльності підприємства, або такі, що забезпечують її здійснення, називаються **операційними**.

Витрати, пов'язані з інвестиційною діяльністю, підприємство здійснює при довготерміновому вкладенні капіталу з метою отримання прибутку.

Витрати, пов'язані з фінансовою діяльністю, підприємство здійснює в разі сплати відсотків за отримані від інших юридичних або фізичних осіб фінансові кошти у вигляді кредитів та позик, при первинному розміщенні на ринку цінних паперів акцій, облігацій власної емісії тощо.

До витрат від надзвичайних подій (втрати від стихійного лиха, від техногенних катастроф та аварій, інші) відносяться як втрати за наслідками цих подій, так і витрати на здійснення заходів, пов'язаних з запобіганням та ліквідацією таких наслідків (відшкодування, сплата стороннім організаціям, заробітна плата працівників, зайнятих на відновлювальних роботах, вартість використаних матеріалів тощо).

4.2. Класифікація операційних витрат з метою визначення фінансового результату діяльності підприємств

З метою визначення фінансового результату діяльності підприємств операційні витрати поділяють на: витрати на певний вид робіт, послуг і витрати періоду; прямі й непрямі; основні й виробничі накладні.

Витрати на певний вид робіт, послуг безпосередньо пов'язані з виконанням певного виду робіт, здійсненням певного виду послуг - це витрачені матеріали, заробітна плата з нарахуваннями на неї, амортизація виробничого обладнання.

Витрати періоду не стосуються безпосередньо виробництва і розглядаються як витрати періоду, в якому їх було здійснено. Це витрати на управління, маркетинг, дослідження ринку, тобто всі операційні витрати, крім витрат на виробництво.

За способом віднесення на окремий об'єкт витрат, витрати поділяють на *прямі й непрямі*. До **прямих витрат** належать витрати, які можуть бути безпосередньо включені до собівартості окремих видів робіт, послуг.

Прямі витрати безпосередньо пов'язані із здійсненням певного виду послуг або виконанням робіт і можуть бути прямо віднесені на їх одиницю, наприклад, витрати на матеріали, заробітна плата.

Непрямі – це витрати, величина яких не може бути прямо віднесена на одиницю певного виду послуг або робіт, тому що вони пов'язані не з здійсненням певного виду послуг або виконанням певного виду робіт, а з процесом виробництва загалом. До таких витрат належать загальновиробничі витрати, які включають витрати щодо управління та обслуговування виробничого процесу.

Щодо відношення до видів виробничих процесів витрати поділяють на *основні й виробничі накладні*. **Основні витрати** - це сукупність прямих витрат на здійснення процесу надання послуг. Розрізняють прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці та інші прямі витрати.

Виробничими накладними називають витрати, пов'язані з процесом виробництва, але які не можуть бути віднесені прямо до певного виду робіт, послуг (наприклад, витрати на утримання та ремонт будівель, приміщень, устаткування; амортизація виробничого обладнання тощо). Їх розподіляють за видами робіт, послуг пропорційно вибраній базі розподілу. На основі вибраної бази (кількість виконаних робіт, кількість годин роботи основних працівників, величини прямих витрат на оплату праці тощо) обчислюють ставку розподілу накладних витрат за формулою:

$$K_{\text{н.в.}} = \frac{\text{НВ}}{\text{Б}},$$

де $K_{\text{н.в.}}$ - коефіцієнт розподілу накладних витрат;

НВ – загальна сума накладних витрат, грн.;

Б – показник, взятий за базу (од., год., грн./од.).

Сумарні накладні витрати, що відносяться до певного виду роботи, визначають за формулою:

$$\text{НВ}_i = \text{Б}_i \cdot K_{\text{н.в.}},$$

де $НВ_i$ - сумарні накладні витрати, що відносяться до певного виду роботи, послуги, грн.;

$Б_i$ – величина базового показника для i – го виду робіт, послуг (од., год., грн./од.).

4.3. Класифікація витрат з метою планування, аналізу й обґрунтування управлінських рішень

З метою планування, аналізу й обґрунтування прийняття економічних рішень операційні витрати поділяють на релевантні та нерелевантні, одноелементні та комплексні, постійні й змінні, маргінальні й середні.

До *релевантних* належать витрати, які можуть зменшитися внаслідок прийняття певних рішень, до *нерелевантних* – витрати, які не залежать від прийняття того або іншого рішення. За однорідністю економічного змісту витрати поділяють на одноелементні та комплексні. *Одноелементні* – витрати, що мають єдиний економічний зміст (матеріали, заробітна плата). *Комплексні* - витрати різnorідні за складом, що охоплюють кілька одноелементних витрат (наприклад, витрати на утримання та експлуатацію обладнання, загальновиробничі витрати).

За ступенем залежності від обсягів виробництва витрати поділяють на змінні та постійні витрати. *Постійними* називають витрати, що не залежать від обсягу надання послуг, а змінюються лише з часом. До них належать витрати, пов'язані з обслуговуванням і управлінням діяльністю виробничих підрозділів та витрати на забезпечення загальногосподарських потреб.

Змінними називають витрати, що змінюються зі зміною обсягу надання послуг.

Співвідношення постійних і змінних витрат називають *структурою витрат підприємства*.

Маргінальними називають витрати підприємства на здійснення однієї додаткової одиниці роботи.

Середні витрати визначають скільки в середньому витрат припадає на виконання одиниці роботи за визначений період часу.

4.4. Критичний обсяг надання послуг: графічний та аналітичний методи його визначення

Для здійснення ефективного контролю за витрачанням ресурсів, на підприємствах автомобільного транспорту обчислюються не тільки загальні витрати, а й витрати на кожний вид роботи, що виконується. Особливо це важливо для визначення критичного обсягу надання послуг. Залежність сумарних витрат і виручки підприємства від обсягу надання послуг представимо на рис. 1.

Для побудови графіка беззбиткової роботи по осі абсцис відкладаємо величину обсягу надання послуг у натуральному виразі точка $N (Q_p; 0)$. Далі по осі ординат спочатку відкладаємо сумарне значення постійних витрат точка $A (0; B_{\text{пост}})$, потім величину собівартості надання послуг точка $B (0; S)$. На перетинанні прямих рівнобіжних осям, проведених із точок B і N , одержуємо точку C . З'єднавши точки A і C одержимо пряму зміни сумарних витрат. Відклавши по осі ординат значення доходу - точка $E (0; D)$ і провівши рівнобіжну осі абсцис до перетинання з прямою, проведеною з точки N , одержимо точку F . З'єднавши точку F з точкою O одержимо пряму зміни доходу підприємства. На перетинанні прямих доходу і сумарних витрат одержуємо точку $M (Q_{\text{кр}}; Q_{\text{кр}_B})$ - точку беззбиткової роботи, у якій дохід дорівнює сумарним витрат і підприємство працює з нульовим прибутком. Обсяг надання послуг, що відповідає цій точці, називається беззбитковим, або критичним ($Q_{\text{кр}}$).

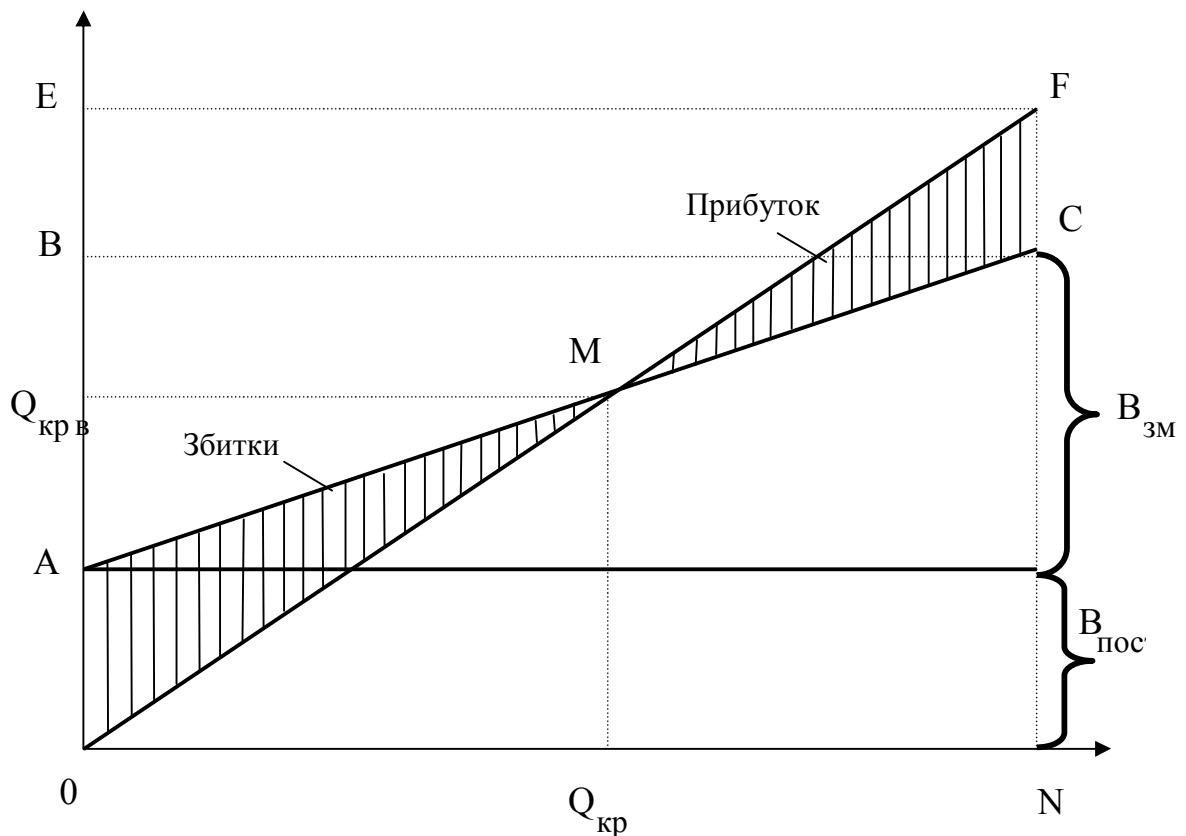

Рис. 1 – Залежність витрат і прибутку від обсягу надання послуг.

Аналітично критичний обсяг надання послуг розраховується за формулою:

$$Q_{\text{кр}} = \frac{V_{\text{пост}}}{C_1 - V_{\text{зм}_1}},$$

де $V_{\text{пост}}$ – постійні витрати на весь обсяг надання послуг, грн.;

C_1 – ціна одиниці роботи, грн.;

$V_{\text{зм}_1}$ – змінні витрати, що припадають на одиницю роботи, грн.

4.5. Групування витрат за економічними елементами та поняття «кошторис витрат на здійснення процесу надання послуг»

Групування витрат за економічними елементами використовується при складанні кошторису операційних витрат підприємства і застосовується при плануванні зниження собівартості надання послуг, складанні матеріальних балансів, нормуванні оборотних засобів тощо. **Кошторис витрат** – це повне зведення витрат на виконання робіт, здійснення послуг, згруповане за економічно однорідними елементами.

Операційні витрати підприємства групуються відповідно до їхнього економічного змісту за такими елементами: матеріальні витрати; витрати на оплату праці; єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; амортизація та інші операційні витрати.

До складу елемента «*Матеріальні витрати*» включаються вартість матеріалів, покупних комплектуючих виробів, запасних частин тощо.

До елемента «*Витрати на оплату праці*» включаються основна і додаткова заробітна плата обчислені згідно із системами оплати праці, прийнятими підприємством, включаючи будь-які виплати у грошовій або натуральній формі.

Величина *єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування* встановлюється в залежності від класу професійного ризику виробництва з урахуванням виду економічної діяльності і складає:

- для автотранспортного підприємства, що здійснює вантажні перевезення (33 клас професійного ризику), 37,66 % від фонду заробітної плати виробничих робітників;
- для авторемонтного підприємства, станцій технічного обслуговування (22 клас професійного ризику), 37,19 % від фонду заробітної плати виробничих робітників;
- для авторемонтного підприємства, станцій технічного обслуговування, які здійснюють технічне обслуговування автомобілів за замовленням населення (14 клас професійного ризику), 36,95 % від фонду заробітної плати виробничих робітників.

До складу елемента «*Амортизація*» включається сума нарахованої амортизації на відновлення основних засобів та нематеріальних активів.

До складу елемента *«Інші операційні витрати»* належать витрати, які включаються у собівартість робіт, послуг і не враховані в попередніх елементах витрат, а саме: сума сплаченої орендної (лізингової) плати за користування наданими в оперативну та фінансову оренду (лізинг) основними засобами; суми податків, зборів та інших передбачених законодавством платежів; витрати на утримання та експлуатацію об'єктів соціальної інфраструктури, матеріальна допомога тощо.

Порядок розробки кошторису витрат на здійснення процесу надання послуг залежить від розміру підприємства, інформаційного забезпечення процесу планування та його стадії. На стадії прогнозних оцінок величини витрат, кошторис можна скласти коригуванням фактичних витрат за минулий період. Елементи фактичних витрат коригуються на прогнозні коефіцієнти зміни обсягу надання послуг, чисельності персоналу, вартості основних засобів з врахуванням зміни норм витрат ресурсів, цін на них тощо.

Кошторис витрат на здійснення процесу надання послуг розробляється при умові: наявності замовлення на роботу, яку може виконати підприємство, визначення її кількісних та якісних показників; вирішення питання постачання матеріалів, комплектуючих деталей і вузлів, запасних частин, допоміжних матеріалів; визначення постачальників і цін на матеріали, комплектуючі тощо; приведення виробничої потужності у відповідність до програми виробництва; розрахунку безпосередніх фінансових й матеріальних витрат на технічне переоснащення; визначення ціни за надані послуги, виконані роботи за кожним їх видом.

Маючи пакет необхідних вихідних даних, включаючи витрати палива, енергії, заробітної плати та інші витрати, розробляється кошторис всього виробництва і виводяться абсолютні витратні показники та можливий дохід від реалізації послуг.

4.6. Поняття та структура собівартості надання послуг

Собівартість надання послуг як економічна категорія це виражені в грошовій формі поточні витрати підприємств автомобільного транспорту, безпосередньо пов'язані з підготовкою та здійсненням цього процесу.

Залежно від послідовності формування витрат на виконання робіт, здійснення процесу надання послуг розрізняють такі види собівартості:

- *цехову (технологічну)* - всі прямі поточні витрати, пов'язані з виконання робіт, здійсненням процесу надання послуг;

- *виробничу*, що охоплює витрати на виконання робіт, здійснення процесу надання послуг в межах підприємства, тобто як прямі так і накладні (загальновиробничі) виробничі витрати;

- *повну* – це сукупність витрат на виконання робіт, надання послуг, що становлять виробничу собівартість і адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних витрат.

З метою здійснення економічного аналізу рівня витрат підприємства розрізняють собівартість надання послуг:

- *нормативну*, що формується з витрат на виконання робіт, здійснення процесу надання послуг, які визначають за діючими нормами витрат ресурсів;

- *планову*, що визначають перед початком планового періоду за прогресивними нормами витрат ресурсів і діючих цін на ресурси в момент складання плану;

- *фактичну*, що відображає фактичні витрати підприємства на виконання робіт, здійснення процесу надання за даними бухгалтерського обліку;

- *кошторисну*, що відображає витрати підприємства на виконання робіт, здійснення процесу надання послуг, які виконуються в разовому порядку.

Структура собівартості надання послуг – це співвідношення окремих елементів витрат, виражене у відсотках до загальної їх суми.

4.7. Планування собівартості надання послуг підприємств автомобільного транспорту

Планування собівартості робіт, послуг представляє собою систему техніко - економічних розрахунків, які відображають величину (зміну величини) поточних витрат на їх здійснення.

Існує **три методи планування собівартості робіт, послуг**:

- *кошторисний*, що базується на використанні кошторису виробництва;

- *підсумовування попередньовизначеної собівартості окремих видів робіт*:

$$S = \sum_{i=1}^n S_i \cdot Q_i,$$

де S_i - собівартість роботи i - го виду, грн./од.; Q_i - загальний обсяг роботи i - го виду, натур. од.; i – й вид роботи, що виконується на підприємстві; n - кількість найменувань робіт, що виконуються на підприємстві;

- *пофакторний* метод, за яким визначають собівартість робіт, послуг з урахуванням впливу різноманітних чинників на її формування:

$$S = S_{\text{пл}}^{\text{баз}} \pm \sum_{j=1}^m \Delta S_j,$$

де $S_{\text{пл}}^{\text{баз}}$ — собівартість (розрахункова) планового обсягу робіт за рівнем витрат базового (минулого) періоду, грн.; ΔS_j — зміна собівартості

у плановому періоді під впливом j -го фактора, грн.; j — фактор, що впливає на формування собівартості надання послуг, $j = 1, m$.

4.8. Калькулювання собівартості надання послуг: поняття, об'єкти, номенклатура та методика обчислення окремих статей калькуляції

Калькулювання собівартості - це визначення розміру витрат у грошовій формі на виконання одиниці певного виду роботи по окремих видах витрат. **Об'єкт калькулювання** — послуги і роботи, призначені для споживання як за межами, так і всередині підприємства.

Розрізняють такі **методи калькулювання**:

- **нормативний** — передбачає встановлення витрат на одиницю роботи згідно з діючими нормами;
- **параметричний** — базується на визначенні витрат на проектний вид роботи, виходячи із залежності їх рівня від зміни її техніко-економічних параметрів;
- **розрахунково - аналітичний** - розподіл прямих витрат на виконання одиниці роботи за діючими нормами, а непрямих — пропорційно заробітній платі основних робітників.

Калькуляція собівартості надання послуг має такий вигляд:

1. Матеріальні витрати.
2. Заробітна плата виробничих робітників (основна й додаткова).
3. Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.
4. Витрати на утримання та експлуатацію обладнання.
5. Загальновиробничі витрати.

Виробнича собівартість.

«**Матеріальні витрати**», а саме: витрати на автомобільне паливо визначаються у відповідності до потреби підприємства на підставі діючих норм витрат та цін на нього; витрати на мастильні та інші експлуатаційні матеріали розраховуються за кожним їх видом на підставі встановлених норм витрат на них та діючих цін; витрати на придбання нових автомобільних шин та їх ремонт визначаються в залежності від загального пробігу однотипних за шинами автомобілів та встановлених норм експлуатаційного пробігу автомобільних шин; витрати на запасні частини й ремонтні матеріали для проведення технічного обслуговування й поточного ремонту автомобілів на підприємствах автомобільного транспорту розраховуються виходячи з їх фактичної середньорічної величини за попередній рік з урахуванням коефіцієнту інфляції.

Витрати на оплату праці виробничих робітників розраховуються на підставі тарифно - кваліфікаційного довідника або посадових окладів.

Величина єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування визначається в залежності від класу професійного ризику

виробництва з урахуванням виду економічної діяльності по встановленим законодавством нормам у відсотках від витрат на основну й додаткову заробітну плату виробничих робітників.

Витрати на утримання та експлуатацію обладнання є комплексними, оскільки охоплюють витрати на енергію, паливе, стиснуте повітря, що безпосередньо необхідні для експлуатації обладнання; амортизаційні відрахування на відновлення обладнання; заробітну плату робітників, що обслуговують обладнання, з нарахуванням єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування тощо. Оскільки такі витрати неможливо обчислити безпосередньо на одиницю роботи, їх розподіляють за вибраною базою розподілу. Найчастіше за таку базу беруть заробітну плату виробничих робітників.

До складу *загальновиробничих витрат* включаються витрати на управління, виробниче та господарське обслуговування в межах виробництва; амортизація основних засобів та нематеріальних активів загальновиробничого призначення; витрати на вдосконалення технології й організації виробництва тощо. Ці витрати також комплексні та розподіляються на одиницю робіт, послуг аналогічно витратам на утримання та експлуатацію обладнання.

Крім вищенаведених витрат, існують витрати, що не включаються до виробничої собівартості, але враховуються при формуванні ціни надання послуг. Вони поділяються на: *адміністративні, витрати на збут та інші операційні витрати*.

4.9. Значення і шляхи зниження собівартості надання послуг на підприємствах автомобільного транспорту

Зниження собівартості надання послуг є однією з основних умов збільшення прибутку підприємств автомобільного транспорту, підвищення рентабельності та ефективності їх діяльності. ***Основними групами чинників, що впливають на зниження собівартості надання послуг, є:***

I група - прискорення науково-технічного прогресу як в області конструювання й виробництва автомобілів, так і в області організації технічного обслуговування, ремонту й експлуатації рухомого складу;

II група - впровадження прогресивних форм і методів організації процесу надання послуг;

III група – удосконалення організації праці і виробництва;

IV група - економія матеріальних ресурсів;

V група - зміна структури перевезень вантажів.

На рівень собівартості надання послуг також надають вплив техніко - експлуатаційні показники діяльності підприємств автомобільного транспорту, які можна поділити на три групи:

- показники виробничої потужності автомобільного парку;

- показники використання виробничої потужності автомобільного парку, зміна яких не впливає на продуктивність рухомого складу на 1 км загального пробігу (коефіцієнт випуску автомобілів на лінію, час роботи автомобілів на лінії, час простою під навантажувально-розвантажувальними роботами та ін.);

- показники використання виробничої потужності, зміна яких надає вплив на продуктивність автомобілів на 1 км загального пробігу (коефіцієнти використання вантажопідйомності і пробігу автомобілів).

Контрольні запитання та завдання до теми 4

- 4.1. За якими ознаками класифікуються витрати підприємства?
- 4.2. Наведіть склад витрат за економічними елементами.
- 4.3. Які витрати входять до складу виробничої собівартості надання послуг?
- 4.4. Які існують способи планування собівартості надання послуг?
- 4.5. Розкрийте поняття «калькулювання собівартості надання послуг» та перелічіть основні статті калькуляції.
- 4.6. Наведіть шляхи зниження собівартості надання послуг на підприємствах автомобільного транспорту.

ТЕМА 5. ЕКОНОМІЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

5.1. Формування доходу підприємств автомобільного транспорту

Доход є виручкою підприємства від реалізації послуг та виконання робіт з урахуванням податку на додану вартість, акцизного збору та інших зборів або податків з обороту. Підприємство отримує доход при здійсненні не тільки операційної, а й фінансово - інвестиційної діяльності. При цьому формування доходу від кожного виду діяльності має певні особливості.

Доход підприємства від операційної діяльності складається з доходу від його основної діяльності та інших операційних доходів. Доход підприємства від операційної діяльності визначається двома методами: касовим і методом нарахувань.

При *касовому методі*, доходом, або виручкою підприємства вважаються грошові кошти, що надійшли від споживачів протягом певного періоду на розрахунковий рахунок або в касу підприємства за фактично надані послуги, виконані роботи.

При *методі нарахувань*, доходом, або виручкою підприємства за певний період є вартість виконаної роботи, надання послуг в цей період незалежно від того, чи оплачені вони споживачами протягом цього періоду.

Доходи від фінансово-інвестиційної діяльності підприємства поділяють на дві групи: доходи від участі в капіталі та інші фінансові доходи.

До *доходів від участі в капіталі* належить прибуток, отриманий підприємством від здійснених ним інвестицій в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік яких здійснюється за методом участі в капіталі. Доход від участі в капіталі визначається за формулою:

$$D_{\text{уч.к.}} = \alpha \cdot \text{ЧП},$$

де α - частка інвестицій підприємства-інвестора у статутному капіталі асоційованого (дочірнього, спільного) підприємства (у вигляді десяткового дробу); ЧП – чистий прибуток, грн.

Якщо інвестиції підприємства у статутний капітал іншого підприємства не перевищують 25 % його загального обсягу, то отримані від таких інвестицій доходи належать до *інших фінансових доходів*. До *інших фінансових доходів* належать також отримані дивіденди, відсотки, доходи від фінансової оренди та інші доходи, отримані від фінансових інвестицій (крім доходів, отриманих за методом участі в капіталі).

Крім доходу від операційної та фінансово - інвестиційної діяльності підприємство може отримувати й інші доходи. До них належать доходи: від реалізації необоротних активів і цілісних майнових комплексів, фінансових інвестицій; від підвищення курсу валюти, яку має

підприємство на банківських рахунках; від безоплатно отриманих матеріальних і нематеріальних цінностей.

5.2. Прибуток підприємства, його формування та розподілення в умовах ринкових відносин

В умовах ринкових відносин важливе значення має спроможність підприємства працювати прибутково. Саме *прибуток* стає основним чинником, який впливає на можливість забезпечення фінансування багатьох програм підприємства, пов'язаних з розширенням потужностей, підвищенням якості надання послуг, зміцненням конкурентної позиції, виходом на нові ринки тощо. В умовах дії в Україні двох різних систем обліку фінансових результатів (бухгалтерського і податкового) існують два підходи до визначення отриманого підприємством прибутку.

Згідно з *національними стандартами бухгалтерського обліку* прибуток підприємства формується за фінансовими результатами його операційної та фінансово - інвестиційної діяльності. Порядок визначення фінансового результату від звичайної діяльності підприємства подано на рис. 2. Він складається з двох етапів: на першому обчислюють прибуток (збитки) від операційної діяльності, на другому — від фінансової та інвестиційної.

Доход (виручка) від реалізації робіт (послуг) — це загальний доход підприємства від реалізації робіт (послуг), тобто з урахуванням податку на додану вартість та інших відрахувань з доходу. Цей доход зменшується на певні податки, збори і вирахування.

Зменшення доходу підприємства на суму зазначених податків, зборів і вирахувань дає змогу отримати *чистий доход (виручку) від реалізації послуг*.

Для визначення *валового прибутку (збитків)* підприємства необхідно від чистого доходу відняти собівартість надання послуг, що формується з операційних витрат, безпосередньо пов'язаних зі здійсненням процесу надання послуг.

До валового прибутку (збитку) додаються інші отримані підприємством *операційні доходи*.

Для обчислення фінансового результату діяльності підприємства валовий прибуток зменшується на витрати адміністративні, на збут та інші.

До адміністративних відносять загальногосподарські витрати, пов'язані з управлінням та обслуговуванням підприємства.

Витрати на збут — це витрати на рекламу та дослідження ринку, витрати на гарантійний ремонт і гарантійне обслуговування.

Інші операційні витрати охоплюють собівартість реалізованих виробничих запасів; сумнівні (безнадійні) борги дебіторів (боржників) підприємства; втрати від знецінення запасів; інші витрати, що виникають

Доход (виручка) від реалізації послуг		
—		
Податок на додану вартість Акцизний збір Інші збори або податки з обороту Інші відрахування з доходу		
=		
Чистий доход (виручка) від реалізації послуг		
—		
Собівартість реалізованих послуг		
=		
Валовий прибуток (збитки)		
+		
Інші операційні доходи		
—		
Адміністративні витрати Витрати на збут Інші операційні витрати		
=		
Фінансовий результат від операційної діяльності (прибуток або збиток)		
+		
Доход від участі в капіталі Інші фінансові доходи Інші доходи		
—		
Фінансові витрати Витрати від участі в капіталі Інші витрати		
=		
Фінансовий результат – прибуток (збитки) від звичайної діяльності до оподаткування		
Прибуток	—	Збитки
Податок на прибуток		
=		
Фінансовий результат від звичайної діяльності		

Рис. 2 – Визначення фінансового результату від звичайної діяльності підприємства.

під час операційної діяльності підприємства, крім тих, що входять у собівартість реалізованих послуг.

Різниця між валовим прибутком (збитком) і зазначеними витратами становить *фінансовий результат від операційної діяльності підприємства*. Він коригується на суму доходів (збільшується) і витрат (зменшується), пов'язаних з інвестиційною та фінансовою діяльністю підприємства.

Доход від участі в капіталі — це дохід, отриманий підприємством від здійснених ним інвестицій в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік яких здійснюється методом участі в капіталі.

До інших фінансових доходів належать отримані підприємством дивіденди та інші доходи від здійснених фінансових операцій.

Іншими називають *доходи* від реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів і майнових комплексів та інші доходи, не пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

До фінансових належать *витрати* на сплату відсотків та інші витрати підприємства, пов'язані із залученням позикового капіталу.

Витрати від участі в капіталі відображаються як збитки підприємства, спричинені його інвестиціями в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік яких здійснюється методом участі в капіталі.

Інші витрати підприємства включають собівартість реалізованих фінансових інвестицій, балансову вартість необоротних активів, майнових комплексів; втрати від зниження курсу валюти, яку підприємство має на банківських рахунках (і яку не використовує в операційній діяльності); втрати від уцінки фінансових інвестицій і необоротних активів.

Отже, отримуємо *фінансовий результат (прибуток або збитки) від звичайної діяльності підприємства, що підлягає оподаткуванню*. Різниця між отриманим підприємством прибутком і податком на прибуток становить *чистий прибуток* підприємства, або *фінансовий результат його діяльності*.

Інший підхід до визначення прибутку підприємства в Україні передбачає чинне податкове законодавство. Згідно Податкового кодексу України прибуток, що підлягає оподаткуванню, розраховується за формулою:

$$\Pi = Д - S - IB ,$$

де Π – прибуток звітного податкового періоду (календарні квартал, півріччя, три квартали), грн.;

$Д$ – доходи звітного податкового періоду, грн.;

S – собівартість виконаних робіт, наданих послуг, грн.;

IB – інші витрати звітного податкового періоду, грн.

Можливими шляхами збільшення прибутку підприємства є збільшення доходу, зниження собівартості надання послуг та інших витрат.

Фактори, що впливають на прибуток підприємства поділяються на дві групи:

- зовнішні: інфляційні процеси, політика оподаткування, законодавство та ін.;

- внутрішні: обсяг надання послуг; собівартість надання послуг; реклама тощо.

5.3. Рентабельність надання послуг і виробництва

Рентабельність – це відносний показник прибутковості, що характеризує ефективність господарської та фінансової діяльності підприємства.

Загальний рівень рентабельності виробництва визначається за формулою:

$$P = \frac{\text{ЧП}}{S_{\text{сер}_{\text{оз}}} + S_{\text{сер}_{\text{обз}}}} \cdot 100,$$

де P - загальний рівень рентабельності виробництва, %;

ЧП – чистий прибуток, грн.;

$S_{\text{сер}_{\text{оз}}}$ – середньорічна вартість основних засобів, грн.;

$S_{\text{сер}_{\text{обз}}}$ – середньорічна вартість оборотних засобів, грн.

Рентабельність надання послуг визначається за формулою:

$$P_{\text{п}} = \frac{\text{ЧП}}{S} \cdot 100,$$

де $P_{\text{п}}$ - рентабельність надання послуг, %;

S – собівартість надання послуг, грн.

Рентабельність певного (i – го) виду роботи визначається за формулою:

$$P_i = \frac{\text{Ц}_i - S_i}{S_i} \cdot 100,$$

де P_i - рентабельність певного (i – го) виду роботи, %;

Ц_i - ціна i – го виду роботи, грн.;

S_i - собівартість i – го виду роботи, грн.

Основними резервами підвищення рентабельності виробництва є:

а) підвищення прибутку за рахунок: збільшення обсягу надання послуг; зниження собівартості надання послуг; підвищення якості й конкурентоспроможності надання послуг; скорочення невиробничих витрат тощо;

б) поліпшення використання основних і оборотних засобів за рахунок: підвищення фондівіддачі; ліквідації зайвого обладнання та

позанормативних запасів оборотних фондів; прискорення оборотності оборотних засобів.

5.4. Сутнісна характеристика та показники вимірювання ефективності виробництва

Ефективність виробництва – це узагальнене і повне відображення кінцевих результатів використання засобів, предметів праці і робочої сили на підприємстві за певний проміжок часу. Ефективність виробництва розраховується за формулою:

$$E_{\text{вир}} = \frac{\text{Результати}}{\text{Витрати}}.$$

Ефект - результат будь-якого заходу, який найчастіше виражається певною грошовою сумою.

Ефективність технічних нововведень - відношення ефекту від здійснення заходів по впровадженню технічних новинок до витрат на його досягнення.

Методика оцінки економічної ефективності капіталовкладень передбачає визначення їх загальної (абсолютної) та порівняльної ефективності.

Абсолютна економічна ефективність капіталовкладень відображає загальну величину їх віддачі. Її можна оцінити за допомогою коефіцієнта економічної ефективності капітальних витрат та строку їх окупності.

Коефіцієнт економічної ефективності капітальних вкладень розраховується за формулою:

$$E_p = \frac{\Delta\Pi}{K}, \text{ або } E_p = \frac{\Pi}{K}, 1/\text{рік},$$

де E_p - коефіцієнт економічної ефективності капітальних вкладень, грн./грн.;

$\Delta\Pi$ – приріст прибутку підприємства у випадку вкладення капіталу у реконструкцію, модернізацію, технічне переоснащення, грн.;

Π – загальна сума прибутку для новостворюваних об'єктів, грн.;

K – загальна сума капіталовкладень, грн.

Термін окупності капітальних вкладень розраховується за формулою:

$$T_{\text{ок.р.}} = \frac{1}{E_p},$$

де $T_{\text{ок.р.}}$ - розрахунковий термін окупності капітальних вкладень, років.

Розрахунковий коефіцієнт економічної ефективності капіталовкладень порівнюється з нормативним коефіцієнтом (E_H). Якщо $E_p > E_H$, то вкладення капіталу вважають доцільним.

Розрахунки *порівняльної економічної ефективності* здійснюють у тому разі, коли необхідно вибрати кращий із можливих проектів інвестування виробництва. Показником порівняльної економічної ефективності капітальних вкладень є *мінімум приведених витрат*:

$$B_{\text{прив}} = S_i + E_H \cdot K_i \rightarrow \min,$$

де $B_{\text{прив}}$ - приведені витрати, грн.;

S_i – собівартість річного обсягу надання послуг (виконання робіт) по i -ому варіанту капітальних вкладень, грн.;

K_i – капітальні вкладення по i -ому варіанту, грн.;

Той проект вважається найкращим з економічної точки зору, при якому величина приведених витрат є мінімальною.

Розрахунковий термін окупності додаткових капітальних вкладень по певному варіанту розраховується за формулою:

$$T_{\text{ок.р.}} = \frac{K_2 - K_1}{S_1 - S_2}$$

де K_1, K_2 - капітальні вкладення за першим та другим варіантами, грн.;

S_1, S_2 – собівартість річного обсягу надання послуг (виконання робіт) відповідно за першим та другим варіантами, грн.

Якщо варіантів більше двох, то кращий з них вибирають шляхом попарного зіставлення зазначених величин.

Коефіцієнт порівняльної економічної ефективності розраховується за формулою:

$$E_p = \frac{S_1 - S_2}{K_2 - K_1}.$$

Оскільки процес інвестування є досить тривалим, інвестиційні проекти можуть відрізнятися як термінами реалізації, так і розподілом коштів за роками здійснення капітальних вкладень. У такому випадку економічну ефективність капітальних вкладень визначають з урахуванням *чинника часу*, тобто приведення різночасових капітальних вкладень до одного періоду.

Приведення капітальних вкладень до певного року здійснюють за допомогою коефіцієнта приведення капітальних вкладень (α), який розраховується за формулою:

$$\alpha = (1+R)^t,$$

де R – норматив приведення різночасових витрат (ставка дисконту);
 t – кількість років, що відділяють витрати і результати даного року від початку розрахункового.

Якщо капітальні вкладення мають місце до розрахункового року, вони приводяться до нього шляхом множення на α та розраховуються за формулою:

$$K_{\text{прив}} = \sum_{t=1}^T K_t \cdot \alpha,$$

де $K_{\text{прив}}$ – приведені капітальні вкладення, грн.;

K_t – капітальні витрати у t -ому році їх освоєння, грн.;

T – загальний термін реалізації інвестиційного проекту, років.

Якщо капітальні вкладення здійснюються після розрахункового року, вони приводяться до нього шляхом ділення на α та визначаються за формулою:

$$K_{\text{прив}} = \sum_{t=1}^T \frac{K_t}{\alpha}.$$

Приведені капітальні вкладення визначають за кожним із можливих варіантів їх розподілу за роками й найкращим вважається той варіант, в якому вони є мінімальними.

Дана методика має певні недоліки, які полягають у тому, що:

- при розрахунку показників абсолютної економічної ефективності виробничих інвестицій враховується лише величина прибутку, а ігноруються амортизаційні відрахування як джерело коштів і тим самим обмежуються грошові потоки;

- лише частково при обчисленні грошових потоків враховується чинник часу, тобто ні прибуток, ні обсяги інвестованих коштів не приводяться до теперішньої вартості;

- враховується обмежена кількість чинників, що зумовлюють величину економічного ефекту від здійснених інвестицій, не враховується існуючий в умовах ринку господарський ризик та рівень інфляції тощо.

Система показників економічної ефективності виробництва включає такі групи показників:

I. Узагальнюючі показники економічної ефективності виробництва (рівень задоволення потреб ринку, витрати на одиницю виконаної роботи, рентабельність виробництва тощо).

II. Показники ефективності використання праці.

III. Показники ефективності використання основних засобів.

IV. Показники ефективності використання матеріальних ресурсів.

V. Показники ефективності використання фінансових ресурсів.

VI. Показники якості надання послуг.

Під резервами підвищення економічної ефективності виробництва розуміють невикористані можливості збільшення обсягу надання послуг в розрахунку на одиницю сукупних витрат завдяки більш раціональному використанню усіх видів виробничих ресурсів підприємства.

Контрольні запитання та завдання до теми 5

5.1. Наведіть методи визначення доходу підприємства від операційної діяльності.

5.2. Розкрийте зміст поняття «прибуток підприємства» та наведіть його види.

5.3. Наведіть етапи визначення фінансового результату від звичайної діяльності підприємства.

5.4. Розкрийте зміст поняття «рентабельність виробництва» та перелічіть основні резерви її підвищення.

5.5. Які показники використовуються для визначення абсолютної економічної ефективності капітальних вкладень, наведіть формули для їх розрахунку?

5.6. У якому разі здійснюють розрахунок показників порівняльної економічної ефективності капітальних вкладень?

5.7. Наведіть резерви підвищення економічної ефективності виробництва.

ТЕМА 6. ІНВЕСТИЦІЇ ТА ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

6.1. Інвестиції, їх види і характеристика

Забезпечення стабільності функціонування підприємства, підвищення конкурентоспроможності надання послуг, зміцнення позиції на ринку значною мірою визначаються ефективністю здійснюваних ним інвестицій.

Згідно із Законом України «Про інвестиційну діяльність» **інвестиції** — це види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту. Процес вкладання капіталу називають **інвестуванням**, а юридичних і фізичних осіб, що його здійснюють, — **інвесторами**. З метою обліку, аналізу, планування і контролю використання інвестиції класифікують за певними ознаками.

Залежно від об'єкта вкладання коштів розрізняють інвестиції реальні й фінансові.

Реальні інвестиції - це вкладення капіталу в різні сфери діяльності й галузі народного господарства з метою відтворення реальних

матеріальних і нематеріальних активів підприємства. Такі інвестиції також називають виробничими, або капітальними вкладеннями.

Фінансові інвестиції - це вкладення капіталу для придбання цінних паперів, що випускаються підприємствами або державними й місцевими органами влади з метою отримання прибутку у вигляді дивідендів або процентів.

За характером участі в інвестуванні розрізняють інвестиції прями й непрямі.

Прямі інвестиції - це вкладення коштів в певні об'єкти інвестування безпосередньо інвестором без залучення фінансових посередників.

Непрямі інвестиції - це вкладення індивідуальними інвесторами коштів в об'єкти інвестування із залученням фінансових посередників.

За термінами інвестування розрізняють коротко- та довгострокові інвестиції.

За формою власності інвестиційних ресурсів розрізняють інвестиції приватні, державні, іноземні та спільні.

Приватними називають *інвестиції*, які здійснюють громадяни та підприємства недержавної форми власності.

Державними називають *інвестиції*, які здійснює держава в особі уряду і державних підприємств.

Іноземними інвестиціями називають усі види цінностей, які вкладають іноземні інвестори в об'єкти інвестування на території України.

Спільні інвестиції здійснюють інвестиційні фонди і кампанії.

За регіональною ознакою розрізняють інвестиції внутрішні та зовнішні.

Внутрішні інвестиції - це вкладення інвесторами капіталу всередині країни, *зовнішні* — за її межами.

Інвестиціями, які забезпечують підприємству зміцнення і розвиток його матеріально - технічної бази, впровадження нових технологій, зростання потужностей, є *капітальні вкладення, або виробничі інвестиції*.

Під *капітальними вкладеннями* розуміється сукупність одноразових витрат, що спрямовуються на просте й розширене відтворення основних засобів та об'єктів соціальної інфраструктури підприємства. *З метою планування, обліку і контролю капітальні вкладення класифікують за такими ознаками:* відтворювальною та технологічною структурою; призначенням; способом виконання робіт; джерелами фінансування; формами власності.

Відтворювальна структура капітальних вкладень відображає співвідношення довготермінових витрат підприємства на нове будівництво, розширення, реконструкцію і підтримку потужностей діючих підприємств.

За технологічною структурою капітальні вкладення поділяють на витрати, пов'язані з будівельними та монтажними роботами; придбанням обладнання, інструменту та інвентарю; іншими капітальними роботами.

За призначенням капітальні вкладення розподіляються на такі, що спрямовані для виробничого і невиробничого використання.

За способом здійснення будівельно-монтажних робіт капітальні вкладення поділяють на такі, що виконуються підрядним і господарським способами.

За джерелами фінансування капітальні вкладення поділяють на: державні; такі, що здійснюються понад ліміту державних капіталовкладень та інші.

За формою власності розрізняють державні та приватні капітальні вкладення.

6.2. Поняття інвестиційної діяльності. Суб'єкти та об'єкти інвестиційної діяльності підприємства

Інвестиційна діяльність – це сукупність практичних дій інвесторів та учасників щодо здійснення інвестицій для одержання доходу або прибутку.

Інвестиційна діяльність включає два взаємозалежних етапи руху коштів. На першому етапі сформовані інвестиційні ресурси перетворюються у вкладення коштів. На другому - вкладені кошти забезпечують одержання результату інвестування у формі прибутку або іншого ефекту.

Суб'єктами інвестиційної діяльності можуть бути фізичні і юридичні особи (у тому числі іноземні), а також держави і міжнародні організації. З урахуванням спрямованості господарської діяльності інвестори поділяються на: індивідуальних та інституціональних.

Індивідуальний інвестор — це фізична або юридична особа, яка здійснює вкладення коштів у формі інвестицій для розвитку основної діяльності. *Інституціональний інвестор* — це фінансовий посередник, який спочатку акумулює кошти індивідуальних інвесторів і здійснює вкладення капіталу в різні інвестиційні об'єкти.

У залежності від цілей інвестування, що ставлять перед собою інвестори, виділяються стратегічні і портфельні інвестори. *Стратегічний інвестор* у процесі інвестування коштів ставить для себе мету встановити контроль над підприємством за рахунок або придбання контрольного пакета акцій в акціонерних товариствах або більшого числа паїв в інших господарчих товариствах.

Портфельний інвестор вкладає інвестовані кошти в різноманітні об'єкти інвестування (найчастіше в цінні папери) з метою одержання поточного доходу, приросту початкового капіталу або в крайньому випадку збереження капіталу.

Наступний суб'єкт інвестиційної діяльності — замовники. *Замовниками* можуть бути інвестори, а також фізичні і юридичні особи, які реалізують своє право на створення тих або інших об'єктів інвестування.

Виконавцями робіт або підрядниками є юридичні і (або) фізичні особи, які беруть на себе зобов'язання за договором створити (побудувати) який-небудь інвестиційний об'єкт.

Користувачами об'єктів інвестування можуть бути або замовники, або інвестори, або треті особи, для яких створюються об'єкти інвестування.

Допоміжні учасники - суб'єкти інвестиційної діяльності, які, використовуючи свої можливості, надають ті або інші послуги на ринку інвестицій.

Об'єкти інвестицій — це необоротні й оборотні активи підприємств, цінні папери і грошові внески, інші матеріальні цінності, використання яких приносить або може принести в майбутньому прибуток або ефект.

6.3. Процес планування капіталовкладень на підприємстві

Плануючи інвестиції, необхідно враховувати найважливіші фактори, що можуть вплинути на очікуваний результат прийнятого інвестиційного рішення. Ці фактори розподіляють на загальноекономічні, за видами економічної діяльності й такі, що виникають безпосередньо на рівні підприємства.

До *загальноекономічних факторів* належать фінансово-кредитна політика уряду, рівень інфляції у країні, державне стимулювання інвестиційної діяльності підприємств, грошовий обіг у країні, рівень активності іноземних інвестицій, економічні зв'язки з іншими державами, чинне податкове законодавство тощо.

Фактори, що можуть вплинути на очікуваний результат прийнятого інвестиційного рішення за видами економічної діяльності характеризуються такими показниками, як рівень науково-технічного розвитку даного виду економічної діяльності, енерго- , науко - та капіталомісткість виробництва, забезпеченість трудовим потенціалом, сировинними та енергоресурсами тощо.

До *факторів, що діють на рівні конкретного підприємства*, належать його виробничий потенціал та забезпеченість виробничими ресурсами, фінансовий стан, зв'язки зі споживачами послуг, відносини з конкурентами.

Процес планування капітальних вкладень на підприємстві складається з двох послідовних етапів. На першому етапі передбачається обчислення необхідного обсягу реальних інвестицій на певний розрахунковий період (рік або кілька років), на другому - визначення конкретних джерел фінансування інвестицій.

Фінансування капітальних вкладень підприємство здійснює за рахунок як власних, так і залучених коштів.

Формування структури джерел фінансування капітальних вкладень залежить від дії багатьох факторів, таких як діюча система оподаткування підприємств; темпи зростання обсягів надання послуг (виконання робіт), їх стабільність; структура активів підприємства та ін.

6.4. Оцінка економічної ефективності інвестицій та інвестиційних проектів

Економічне обґрунтування доцільності капітальних вкладень здійснюється на основі дослідження основних характеристик відповідних інвестиційних проектів. При оцінюванні ефективності капітальних вкладень слід ураховувати основні базові принципи. Розглянемо їх.

1. Оцінювати ефективність проектів інвестування капіталу потрібно на основі порівняння обсягу інвестованих коштів, з одного боку, і сум та термінів повернення інвестованого капіталу — з іншого.

2. При визначенні необхідного обсягу інвестиційних витрат слід ураховувати як основні, так і супутні витрати капіталу.

3. Повернення інвестованого капіталу оцінюється на основі показника *грошового потоку* від інвестицій.

Під *грошовими потоками від інвестицій* розуміють отримані від їх реалізації чистий прибуток і сума амортизаційних відрахувань як джерело фінансових коштів підприємства по роках за відтворювальний період. Грошовий потік від інвестицій розраховується за формулою:

$$\Gamma\Pi_t = \text{ЧП}_t + A_t,$$

де $\Gamma\Pi_t$ — грошовий потік, очікуваний у t -ому році реалізації проекту, грн.; ЧП_t — чистий річний прибуток, отриманий у результаті реалізації інвестиційного проекту у t -ому році, грн.; A_t — річна сума амортизаційних відрахувань у t -ому році реалізації інвестиційного проекту, грн.; t — кількість років інвестування ($t = 1, 2, 3 \dots n$).

4. Приведення майбутніх грошових потоків від інвестицій до їхньої теперішньої вартості (дисконтування). Дисконтування передбачає коригування майбутніх потоків грошових коштів на коефіцієнт, який відповідає певній дисконтній ставці, що враховує ризик і непевність, пов'язані з фактором часу. В умовах очікування постійного річного темпу інфляції застосовують постійну річну ставку дисконту і теперішню вартість отриманих у майбутньому грошових потоків обчислюють за формулою:

$$TB = \sum_{t=1}^T \frac{\Gamma\Pi_t}{(1+r)^t},$$

де ТВ - теперішня вартість отриманих у майбутньому грошових потоків, грн.; r — дисконтна ставка (у вигляді десяткового дробу); $\frac{1}{(1+r)^t}$ - коефіцієнт коригування майбутніх сум грошових потоків (коефіцієнт дисконтування).

5. Диференційований вибір дисконтної ставки. Ставки для дисконтування грошових потоків від реалізації різних проектів вибирають диференційовано з урахуванням таких факторів, як очікуваний темп інфляції, імовірність низького рівня платоспроможності тощо.

Виходячи з наведених принципів розраховують основні характеристики інвестиційних проектів — чисту теперішню вартість, індекс прибутковості, внутрішню норму рентабельності, дисконтований термін окупності та коефіцієнт ефективності інвестицій.

Чиста теперішня вартість характеризує загальний абсолютний ефект від реалізації інвестицій і обчислюється за формулою:

$$\text{ЧТВ} = \text{ТВ} - \text{ПІ},$$

де ЧТВ - чиста теперішня вартість, грн.; ПІ — початкові інвестиції, грн.

Якщо чиста теперішня вартість проекту перевищує нуль, проект має бути схвалений як прибутковий, якщо ж вона має від'ємне значення або дорівнює нулю, то проект слід відхилити, оскільки його реалізація призведе до збитків або не принесе підприємству додаткового доходу на вкладений капітал.

Інша характеристика інвестиційного проекту — *індекс прибутковості (ІП)*, який порівнює теперішню вартість майбутніх грошових потоків з початковими інвестиціями:

$$\text{ІП} = \frac{\text{ТВ}}{\text{ПІ}}.$$

Проект, який має індекс прибутковості більший за одиницю, схвалюється як прибутковий, а якщо цей індекс менший за одиницю — відхиляють.

Під *внутрішньою нормою рентабельності (ВНР)* розуміють таке значення дисконтної ставки, при якому чиста теперішня вартість проекту дорівнює нулю. Тобто, це максимальна ставка плати за ресурси, що залучаються, при якій проект є беззбитковим. Обчислення внутрішньої норми рентабельності можливо проводити при застосуванні методу послідовних ітерацій. Для цього при допомозі таблиць вибирають два значення коефіцієнта дисконтування $\tau_1 < \tau_2$ так, щоб в інтервалі (τ_1, τ_2) функція $\text{ЧТВ} = f(\tau)$ змінила своє значення з “+” на “-” або навпаки. Далі застосовується формула:

$$\text{ВНР} = \tau_1 + \frac{f(\tau_1)}{f(\tau_1) - f(\tau_2)} * (\tau_2 - \tau_1),$$

де τ_1 - табличне значення коефіцієнту дисконтування, при якому $f(\tau_1) < 0$; $f(\tau_1) > 0$;

τ_2 - табличне значення коефіцієнту дисконтування, при якому $f(\tau_2) > 0$; $f(\tau_2) < 0$.

Дисконтований термін окупності інвестицій характеризує кількість років, за які будуть відшкодовані початкові інвестиції та розраховується за формулою:

$$T_{\text{ок. диск}} = \frac{\Pi}{\text{ГП}_{\text{диск}}},$$

де $T_{\text{ок. диск}}$ - дисконтований термін окупності інвестицій, років;

$\text{ГП}_{\text{диск}}$ - середньорічна величина дисконтованих грошових потоків, грн., що розраховується за формулою:

$$\text{ГП}_{\text{диск}} = \frac{\text{ТВ}}{t}.$$

Коефіцієнт ефективності інвестицій розраховується за формулою:

$$E = \frac{\text{ЧП}_t}{\Pi/2} \cdot 100,$$

де E – коефіцієнт ефективності інвестицій, %.

6.5. Основні чинники підвищення ефективності використання інвестицій

Основними чинниками підвищення ефективності використання інвестицій є: вдосконалення технологічної структури капітальних вкладень; поліпшення відтворювальної структури виробничих інвестицій; удосконалення механізму підготовки проектної документації та кошторисів будівельно - монтажних робіт; скорочення тривалості інвестиційного циклу тощо.

Контрольні запитання та завдання до теми 6

6.1. Розкрийте зміст поняття «інвестиції» та наведіть їх види.

6.2. Що порозумівається під інвестиційною діяльністю? Наведіть суб'єкти та об'єкти інвестиційної діяльності.

6.3. За якою класифікаційною ознакою інвестори поділяються на індивідуальних та інституціональних?

6.4. Наведіть етапи здійснення процесу планування капіталовкладень на підприємстві.

6.5. Які основні принципи враховують при оцінюванні ефективності інвестицій?

6.6. Наведіть основні критерії оцінки економічної ефективності інвестиційних проектів.

6.7. Які основні чинники підвищення ефективності використання інвестицій?

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Анисимов А.П. Экономика, планирование и анализ деятельности автотранспортных предприятий: Учебник для студентов техникумов автомобильного транспорта. – М.: Транспорт, 1998. – 246 с.
2. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економіка підприємства: Навч. посіб. – 2 – ге видання. – К.: Центр учбової літ – ри, 2010. – 488 с.
3. Голованенко С.Л. Экономика автомобильного транспорта: Учебник для студ. вузов, обуч. по спец. «Экономика и организация автомобильного транспорта». – М.: Высшая школа, 1983. – 352 с.
4. Семернікова І.О. Економіка підприємства: Навч. посіб.: Курс лекцій/ І.О. Семернікова, Н.В. Мешкова – Кравченко – Херсон: ОЛДІ – Плюс, 2009. – 312 с.
5. Темченко А.Г., Максимов С.В. Економіка автомобільного транспорту: Навч. посібн. – Кривий Ріг: Видавничий центр КТУ, 2008. – 405 с.
6. Туревский И.С. Экономика и управление автотранспортным предприятием. Учеб. Пособие. – М.: Высшая школа, 2006. – 222 с.: ил.
7. Економіка підприємства: Навч. посіб. для студентів вузів/ А.В.Шегда та ін. – К.: Знання, 2005. – 431 с.
8. Экономика автомобильного транспорта: Учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений/ А.Г.Будрин, Е.В.Будрина, М.Г.Григорян и др.; Под ред. Г.А.Кононовой. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 320 с.

Додаткова література

9. Березін О.В. Економіка підприємства: практикум: Навч. посібн./ О.В. Березін, Н.В. Бутенко, - К.: Знання, 2009. - 254 с.
10. Гиль О.О. Економіка та організація діяльності об'єднань підприємств: кредитно – модульний курс: Навч. посібн.: для ВНЗ/ Гиль О.О., Гришина Л.О., Карась П.М. – Львів: Новий Світ – 2000, 2009. – 248 с.
11. Голованенко С.Л., Жарова О.М., Посыпай В.Г. Справочник инженера – экономиста автомобильного транспорта. – М., 1984.
12. Іванілов О.С. Економіка підприємства: підруч. (для студ. вищ. навч. закл.) /О.С.Іванілов. – К.: Центр учбової літ – ри, 2009. – 728 с.
13. Макаровська Т.П., Бондар Н.М. Економіка підприємства: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2003. – 304 с.
14. Примак Т.О. Економіка підприємства. Київ: «Вікар», 2003, 219с.
15. Семенов Г.А. та ін. Економіка підприємства: Навч. посіб. для студентів вузів – 2-е видання – К.: ЦНЛ, 2005. – 328 с.
16. Економіка підприємства: Навч. посіб./ О.В. Березін, Л.М. Березіна, Н.В. Бутейко. – К.: Знання, 2009. – 390 с.

Інтернет – ресурси

17. Офіційний сайт Міністерства промислової політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.industry.kmu.gov.ua>.

18. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

19. Концепція розвитку транспортно - дорожнього комплексу України на середньостроковий період та до 2020 року.- [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://mintrans.gov.ua/mintrans/control/uk/publish>.

Конспект лекцій з дисципліни «Економіка підприємства» для студентів напряму підготовки 6.070106 «Автомобільний транспорт»

Укладач: Плахотнік Олена Олександрівна

д. е. н., професор

51918, м. Дніпродзержинськ, вул. Дніпробудівська, 2

Підписано до друку _____ 2015 р.

Формат _____ Обсяг _____ др. арк.

Тираж _____ прим. Замовлення _____